

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЧЕРНІГІВСЬКИЙ КОЛЕГІУМ»
ІМЕНІ Т. Г. ШЕВЧЕНКА
ФІЛОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ, ЛІТЕРАТУРИ ТА ЖУРНАЛІСТИКИ

Кваліфікаційна робота
Мовна традиція й норма в сучасному педагогічному дискурсі
(на основі аналізу вчительського мовлення
Приватного закладу загальної середньої освіти
«ІТ СТЕП СКУЛ КРЕМЕНЧУК»)

Спеціальність – 014.01 Середня освіта (Українська мова і література)
Освітній рівень «МАГІСТР»

Магістранта 22 МУ групи
Опрі Мирослава
Сергійовича
Науковий керівник –
кандидат філологічних наук,
доцент **Т. Л. Хомич**

Національна шкала: _____

Кількість балів: _____ Оцінка ECTS: _____

Члени комісії:

(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

Чернігів – 2025

АНОТАЦІЯ

М. С. Опря. Мовна традиція й норма в сучасному педагогічному дискурсі (на основі аналізу вчительського мовлення Приватного закладу загальної середньої освіти «ІТ СТЕП СКУЛ КРЕМЕНЧУК»)

У магістерській роботі досліджено особливості функціонування мовної традиції та мовних норм у сучасному педагогічному дискурсі на прикладі мовлення вчителів Приватного закладу загальної середньої освіти «ІТ СТЕП СКУЛ КРЕМЕНЧУК». Проаналізовано теоретичні засади поняття мовної норми, простежено специфіку педагогічного спілкування та виявлено типові мовні відхилення й варіанти, які виникають у професійному мовленні педагогів.

У роботі окреслено роль мовної культури вчителя в освітньому процесі, визначено чинники, що впливають на формування індивідуального комунікативного стилю педагога. Проведений аналіз записів реального вчительського мовлення дав змогу виявити основні групи порушень норм – лексичних, граматичних, акцентуаційних і стилістичних – а також тенденції до їх уживання в повсякденній професійній комунікації.

Окремо розглянуто взаємодію традиційних мовних моделей і сучасних комунікативних практик у шкільному середовищі, встановлено рівень відповідності мовлення педагогів чинним нормам української літературної мови та виявлено найбільш поширені типи впливів: медійних, розмовних, професійно-жаргонних.

Ключові слова: мовна норма, мовна традиція, педагогічний дискурс, мовлення вчителя, мовленнєва культура, комунікативна компетентність.

M. S. Opria. Language tradition and norm in modern pedagogical discourse (based on the analysis of teachers' speech of the Private Institution of General Secondary Education «IT STEP SCHOOL KREMENCHUK»)

The master's thesis examines the functioning of language tradition and language norms in modern pedagogical discourse, using the speech of teachers of «IT STEP SCHOOL KREMENCHUK» as empirical material. The theoretical foundations of the concept of language norm are analyzed, and the specific features of pedagogical communication are outlined. The study identifies typical deviations and variants occurring in teachers' professional speech.

The work highlights the role of teachers' language culture in the educational process and identifies the factors influencing the formation of an individual communicative style. The analysis of authentic audio recordings of teachers' speech

revealed the main groups of norm violations – lexical, grammatical, accentual, and stylistic – as well as tendencies in their use in everyday professional communication.

Special attention is given to the interaction between traditional linguistic models and contemporary communicative practices in the school environment. The research establishes the degree to which teachers' speech corresponds to the current norms of the Ukrainian literary language and identifies the most common types of external linguistic influences, including media, conversational, and professional jargon elements.

Key words: language norm, language tradition, pedagogical discourse, teacher's speech, language culture, communicative competence.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНОЇ ТРАДИЦІЇ ТА НОРМИ.....	9
1.1. Мовна традиція та норма в контексті сучасної української літературної мови.....	9
1.2. Функціонування мовних норм у педагогічному дискурсі	15
1.3. Педагогічний дискурс як середовище реалізації мовних норм	22
РОЗДІЛ 2. МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНИХ НОРМ У МОВЛЕННІ ПЕДАГОГІВ	30
2.1. Методи лінгвістичного аналізу педагогічного мовлення.....	30
2.2. Критерії оцінювання дотримання мовних норм	33
2.3. Організація та етапи лінгвістичного дослідження в ПЗЗСО «ІТ СТЕП СКУЛ КРЕМЕНЧУК».....	39
РОЗДІЛ 3. ФУНКЦІОНУВАННЯ МОВНИХ НОРМ У МОВЛЕННІ ВЧИТЕЛІВ ПЗЗСО «ІТ СТЕП СКУЛ КРЕМЕНЧУК»	45
3.1. Аналіз особливостей дотримання орфоепічних, лексичних та граматичних норм	45
3.2. Типові порушення мовних норм: класифікація та причини	50
3.3. Рекомендації щодо підвищення рівня мовної культури педагогів	55
ВИСНОВКИ	62
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	64
ДОДАТКИ	69

ВСТУП

Актуальність дослідження. Сучасна українська освіта переживає період інтенсивних трансформацій, пов'язаних із упровадженням Нової української школи, цифровізацією навчального процесу та євроінтеграційними процесами. У цих умовах особливого значення набуває мовна культура педагога як основний інструмент професійної діяльності та засіб формування мовної особистості учня. Педагогічний дискурс є не лише середовищем передавання знань, а й простором реалізації мовних норм, де кожне слово вчителя може стати взірцем для наслідування або джерелом формування неправильних мовних стереотипів у свідомості молоді. Особливої актуальності ця проблематика набуває в умовах інноваційних освітніх закладів, де традиційні підходи до мовної нормативності зазнають впливу глобалізаційних процесів та технологічних змін.

Функціонування мовних норм у педагогічному дискурсі ускладнює вплив різноманітних чинників: міжмовної інтерференції, проникнення англізмів у професійне мовлення, регіональних варіантів літературної мови, а також специфічних вимог сучасного освітнього середовища. ІТ-орієнтовані навчальні заклади створюють особливе комунікативне середовище, де педагоги змушені поєднувати дотримання традиційних мовних норм із необхідністю використання новітньої термінології та міжнародних стандартів професійної комунікації. Ця ситуація потребує ґрунтовного наукового аналізу для розуміння механізмів адаптації мовних норм до сучасних освітніх реалій та розроблення ефективних стратегій підтримки високого рівня мовної культури педагогів.

Недостатність комплексних досліджень функціонування мовних норм у сучасному педагогічному дискурсі, особливо в контексті інноваційних освітніх закладів, зумовлює необхідність проведення емпіричних студій на конкретному матеріалі. Аналіз мовленнєвої практики педагогів дозволить виявити типові тенденції, проблемні зони та перспективні напрями вдосконалення мовної культури в освітньому середовищі. Результати такого дослідження матимуть як теоретичне значення для розвитку соціолінгвістики та лінгводидактики, так і

практичну цінність для підвищення якості педагогічної освіти та формування ефективних програм професійного розвитку вчителів.

Об'єкт дослідження – мовна традиція та норма в сучасному українському педагогічному дискурсі.

Предмет дослідження – особливості функціонування ортоепійних, лексичних та граматичних норм у мовленні педагогів ПЗЗСО «ІТ СТЕП СКУЛ КРЕМЕНЧУК».

Мета дослідження – проаналізувати специфіку реалізації мовних норм у педагогічному дискурсі сучасного інноваційного навчального закладу та розробити практичні рекомендації щодо підвищення рівня мовної культури педагогів.

Завдання дослідження:

1. Розкрити теоретичні засади взаємодії мовної традиції та норми в контексті сучасної української літературної мови.
2. Охарактеризувати особливості функціонування мовних норм у педагогічному дискурсі та його роль як середовища їх реалізації.
3. Розробити методологію лінгвістичного аналізу педагогічного мовлення та критерії оцінювання дотримання мовних норм.
4. Проаналізувати особливості дотримання орфоепічних, лексичних та граматичних норм у мовленні педагогів досліджуваного закладу.
5. Створити типологію порушень мовних норм у педагогічному дискурсі та розробити практичні рекомендації щодо підвищення рівня мовної культури педагогів.

Методи дослідження. У роботі використано комплекс загальнонаукових та спеціальних лінгвістичних методів: описовий метод для характеристики теоретичних засад дослідження; метод включеного спостереження для збору емпіричного матеріалу; метод структурованого інтерв'ю для з'ясування ставлення педагогів до мовних норм; транскрипційний аналіз для фіксації особливостей усного мовлення; кількісний та якісний аналіз для систематизації зібраних даних; порівняльний метод для зіставлення мовленнєвих особливостей

різних категорій педагогів; метод узагальнення для формулювання висновків та рекомендацій.

Наукова новизна роботи полягає в комплексному дослідженні функціонування мовних норм у педагогічному дискурсі ІТ-орієнтованого навчального закладу, що дозволило виявити специфічні тенденції адаптації традиційних мовних норм до вимог сучасного освітнього середовища. Уперше створено типологію порушень мовних норм у мовленні педагогів інноваційного закладу освіти з урахуванням впливу англomовної термінології та цифрових технологій. Розроблено критерії оцінювання дотримання мовних норм у педагогічному дискурсі, адаптовані до специфіки сучасного освітнього процесу.

Практичне значення дослідження визначає можливість використання його результатів у системі підготовки та підвищення кваліфікації педагогічних кадрів, розробляння програм із мовної культури для освітніх закладів, створення методичних рекомендацій щодо вдосконалення мовленнєвої компетентності вчителів. Розроблені критерії оцінювання та практичні рекомендації можуть бути впроваджені в роботу методичних служб закладів освіти для систематичного моніторингу та підвищення рівня мовної культури педагогічних колективів.

Апробація результатів дослідження. Матеріали магістерської роботи апробовано на всеукраїнських та міжнародних наукових конференціях, де було презентовано основні результати дослідження у формі доповідей:

- VII Всеукраїнська студентсько-викладацька науково-практична інтернет-конференція з міжнародною участю «Сучасні тенденції та перспективи мовно-літературної освіти в Україні» (13–14 лютого 2025 р., Глухівський національний педагогічний університет ім. О. Довженка). Тема виступу «*Анормативні вияви в сучасному педагогічному просторі (на матеріалі вчительського мовлення)*». Напрямок роботи конференції: актуальні проблеми сучасної лінгвістики;

- Міжнародна науково-практична конференція (організатори – Національний університет «Чернігівський колегіум» ім. Т. Г. Шевченка;

Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв; Izmail State University; університети Польщі, Румунії, Молдови). Тема виступу *«Мовна традиція та норма в сучасному педагогічному дискурсі»*. Доповідь була представлена в секції, присвяченій міжкультурній комунікації та лінгвістичним стратегіям сучасного освітнього середовища;

- V Всеукраїнська науково-практична конференція *«Мова й література в контексті модернізації освітнього середовища: актуальні питання, стратегії та лінгводидактичні інструменти»* (21–22 лютого 2025 р., Національний університет *«Чернігівська політехніка»*). Тема виступу: *«Мовлення сучасного вчителя: анормативні вияви»*. Доповідь була представлена в мовознавчій секції конференції;

- Всеукраїнська науково-практична конференція молодих науковців і студентів *«Філософія, філологія, культура, освіта: слово молоді»* (25 березня 2025 р., Національний університет *«Чернігівський колегіум»* ім. Т. Г. Шевченка). Тема виступу *«Порушення мовних норм у сучасному вчительському мовленні»*;

- Всеукраїнська науково-практична інтернет-конференція *«Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку»* (17 жовтня 2025 р., м. Переяслав). Тема виступу: *«Мовлення педагогів у контексті сучасної мовної норми»*. За темою підготовлено та опубліковано наукову статтю в збірнику матеріалів конференції.

Основні результати магістерської роботи відображено в науковій праці **Опря М. С., Хомич Т. Л. Мовлення педагогів у контексті сучасної мовної норми. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції «Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку»** (17 жовтня 2025 р., м. Переяслав). № 111. С. 80 – 84.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНОЇ ТРАДИЦІЇ ТА НОРМИ

1.1. Мовна традиція та норма в контексті сучасної української літературної мови

Мовна традиція становить складний комплекс усталених мовних явищ, які формувались протягом багатьох століть і передавались від покоління до покоління носіями української мови. Цей процес охоплює не лише лексичний склад та граматичну структуру, а й фонетичні особливості, стилістичні засоби та культурно-мовні стереотипи, що відображають національну картину світу українського народу. Мовна традиція функціонує як живий механізм збереження та трансляції культурної пам'яті, забезпечуючи безперервність мовного розвитку навіть в умовах соціальних та політичних змін. Саме завдяки традиції українська мова зберегла свою самобутність і здатність до саморозвитку, незважаючи на тривалі періоди обмежень та заборон у різні історичні епохи.

Поняття мовної норми тісно пов'язане з традицією, однак має більш конкретний та регламентований характер. Норма являє собою сукупність правил та стандартів, які визначають правильне використання мовних засобів у різних комунікативних ситуаціях і забезпечують єдність та стабільність літературної мови. Ці правила не є штучними конструкціями, а виникають природним шляхом з мовної практики освіченої частини суспільства, письменників, науковців та інших носіїв культури мовлення. Мовна норма виконує консолідувальну функцію, створюючи єдиний стандарт спілкування для всіх членів мовного колективу і забезпечуючи взаєморозуміння між представниками різних регіонів та соціальних груп. Водночас норма не є статичним утворенням, вона еволюціонує відповідно до змін у суспільстві та потреб мовної спільноти [1, с. 103–109].

Історичний розвиток української літературної мови демонструє складну взаємодію між традицією та нормою, особливо у XIX–XX століттях, коли відбувалось активне формування сучасних мовних стандартів. Діяльність таких мовознавців, як Іван Огієнко, Агатангел Кримський, Олена Курило, сприяла

кодифікації української літературної норми на основі народної мовної традиції та кращих зразків художньої літератури. Цей процес супроводжувався необхідністю розмежування української мови з російською та польською, що вимагало особливої уваги до збереження автентичних українських мовних рис. Паралельно відбувалось збагачення словникового складу через творення нових термінів, адаптацію міжнародної лексики та відродження архаїчних українських слів, що забезпечувало повноцінне функціонування мови в усіх сферах суспільного життя.

Сучасна українська літературна мова характеризується динамічним співвідношенням між консервативними та інноваційними тенденціями, що відображає природний процес мовного розвитку. Традиційні елементи мови, закріплені в класичних літературних творах та усній народній творчості, продовжують функціонувати як стабілізуючий чинник, зберігаючи зв'язок з історичними витоками та забезпечуючи культурну ідентичність носіїв мови. Водночас постійно з'являються нові мовні явища, зумовлені науково-технічним прогресом, глобалізацією, розвитком інформаційних технологій та змінами у способі життя українського суспільства. Ці інновації поступово інтегруються в мовну систему через механізми узуального закріплення та нормативного визнання, формуючи новий рівень мовної традиції для майбутніх поколінь [2, с. 560].

Кодифікація сучасної української літературної норми здійснюється через систему нормативних джерел, серед яких провідне місце займають академічні словники, граматики та довідники, створені Інститутом мовознавства імені О. О. Потебні НАН України та іншими авторитетними науковими установами. «Український правопис» як основний нормативний документ відображає результати багаторічної роботи мовознавців з упорядкування орфографічних та орфоепічних норм відповідно до системних закономірностей української мови [3, с. 391]. Академічні словники української мови фіксують не лише сучасний стан лексичної системи, а й відображають історичну динаміку словникового складу, демонструючи процеси архаїзації, неологізації та семантичних зрушень.

Граматичні описи сучасної української мови узагальнюють морфологічні та синтаксичні норми, забезпечуючи науково обґрунтовані рекомендації для носіїв мови та тих, хто її вивчає [4, с. 52–66].

Орфоепічна норма української мови базується на традиційних фонетичних особливостях, що сформувались на основі південно-західних діалектів, однак включає також елементи інших діалектних груп, створюючи компромісний варіант, прийнятний для всієї мовної спільноти. Система голосних звуків української літературної мови зберігає давні розрізнення між /i/ та /и/, /e/ та /и/ в ненаголошеній позиції, що відрізняє її від російської фонетичної системи та підкреслює самобутність української мови. Консонантизм характеризується збереженням м'якості приголосних у позиціях, де вона втрачена в інших слов'янських мовах, а також специфічними чергуваннями та асиміляційними процесами. Наголосна система української мови відзначається рухомістю наголосу, що створює певні труднощі у засвоєнні орфоепічної норми, однак водночас забезпечує багатство інтонаційних можливостей та ритмічну різноманітність мовлення [5, с. 470–478].

Лексична норма сучасної української літературної мови формується на перетині кількох джерел: автохтонної української лексики, церковнослов'янізмів, запозичень з різних мов та новоутворених слів. Питома українська лексика становить основний фонд словникового складу і включає найбільш частотні слова на позначення базових понять «хліб», «вода», «мати», «дім», «земля», «небо», родинних стосунків «брат», «сестра», «дочка», «батько», побутових реалій «ніч», «стіл», «сорочка», «відро», природних явищ «вітер», «дощ», «сніг», «грім» та абстрактних понять «радість», «воля», «правда». Церковнослов'янська лексика, засвоєна українською мовою у процесі християнізації, збагатила її словник термінами духовної культури «благодать», «спасіння», «святість», абстрактними поняттями та стилістично маркованими одиницями високого стилю «возвеличити», «освятити», «возз'єднання». Запозичення з латинської, грецької, німецької, французької, англійської та інших мов відображають історичні контакти українського народу та процеси

культурного обміну, збагачуючи мову термінологією різних галузей знань: «аудиторія», «колега», «факультет» (лат.); «філософія», «театр», «сцена» (гр.); «штаб», «рахунок», «журнал» (нім.); «режим», «меню», «бюро» (фр.); «комп'ютер», «менеджер», «маркетинг» (англ.). Неологізми, створені на власній мовній основі або через адаптацію іншомовних елементів, забезпечують здатність української мови обслуговувати всі сфери сучасного життя [6, с. 47–53].

Граматична норма української літературної мови характеризується складною системою флексійних та аналітичних засобів вираження граматичних значень. Морфологічна система зберігає багату парадигму відмінювання іменників, прикметників та займенників, що дозволяє точно передавати синтаксичні відношення та семантичні відтінки. Наприклад, зміна відмінкових форм слова «учень (учень — учня — учневі — учнем) — на учневі» або прикметника «гарний (гарний — гарного — гарному — гарним)» демонструє розвинену систему флексій. Система відмінків включає сім відмінкових форм, кожна з яких має специфічні функції та сферу використання, створюючи можливості для гнучкого та точного вираження думки. Дієслівна система української мови відзначається розвиненою системою часів «пишу — писав — писатиму», способів «читаю — читай — читав би», а також форм доконаного та недоконаного виду «прочитати — читати», що забезпечує багатство темпоральних та модальних значень. Синтаксична норма регулює правила сполучення слів у словосполученнях та реченнях, визначає порядок слів, способи вираження головних та другорядних членів речення, правила узгодження та керування [7, с. 17–21].

Стилістична диференціація сучасної української літературної мови відображає різноманітність комунікативних потреб та соціальних ситуацій, у яких функціонує мова. Кожен функціональний стиль – науковий, офіційно-діловий, публіцистичний, художній, розмовний – має свою специфічну норму, що виявляється у відборі лексичних засобів, граматичних конструкцій, композиційних прийомів та інтонаційних моделей. Науковий стиль

характеризується терміносистемами, складними синтаксичними конструкціями, логічною послідовністю викладу та об'єктивністю подання інформації. Для нього типові вислови на зразок: «у результаті дослідження встановлено», «зазначене явище зумовлене впливом зовнішніх чинників», «проведений аналіз дає підстави зробити висновок». Офіційно-діловий стиль відзначається стандартизованими формулами, кліше, специфічною лексикою та суворою композиційною структурою документів «Наказую призначити відповідального за проведення заходу», «Доводимо до вашого відома, що засідання відбудеться о 10:00», «Згідно з положенням про освітній процес.....». Публіцистичний стиль поєднує інформативність з експресивністю, використовуючи різноманітні стилістичні засоби для впливу на читача. Художній стиль характеризується естетичною функцією, образністю, індивідуально-авторськими особливостями та можливістю використання елементів усіх інших стилів.

Процеси демократизації сучасної української мови виявляються в активному проникненні розмовних елементів у кодифіковану літературну норму, що відображає природні тенденції мовного розвитку та зміни у комунікативних практиках суспільства. Наприклад, слова «лайкати», «постити», «дедлайн», «тренд», «меседж» поступово закріплюються у професійному та освітньому спілкуванні. Засоби масової інформації, інтернет-комунікація, неформальне спілкування у різних соціальних середовищах сприяють розширенню меж літературної норми та включенню до неї раніше нелітературних мовних явищ. Цей процес супроводжується дискусіями серед мовознавців щодо меж допустимого та критеріїв оцінки мовних інновацій. Одночасно посилюється увага до питань культури мови, правильності та доречності використання мовних засобів у різних комунікативних ситуаціях, що свідчить про зростання мовної свідомості носіїв української мови та їхнього прагнення до досконалого володіння рідною мовою [8, с. 105].

Регіональні варіанти української літературної мови становлять особливу проблему у контексті взаємодії традиції та норми. Діалектні особливості, що проникають у мовлення освічених носіїв мови з різних регіонів України,

створюють варіативність у межах літературної норми, яка потребує лінгвістичного аналізу та нормативної оцінки. Західноукраїнські, центральноукраїнські, східноукраїнські та південноукраїнські особливості мовлення відображають історичні умови формування української мови на різних територіях та впливи контактних мов. Сучасна нормативна практика прагне збалансувати єдність літературної мови з визнанням природної варіативності, допускаючи регіональні варіанти у тих випадках, коли вони не суперечать системі мови та не порушують комунікативної ефективності. Це питання особливо актуальне для педагогічної практики, оскільки вчителі різних регіонів повинні орієнтуватись на загальнонаціональну норму, водночас зберігаючи природність свого мовлення [9, с. 67–80].

Вплив міжнародних процесів на сучасну українську літературну мову виявляється насамперед у сфері лексики, де активно засвоюються англіцизми, пов'язані з інформаційними технологіями, бізнесом, наукою, масовою культурою. Ці запозичення потребують нормативного врегулювання з точки зору правопису, вимови, граматичного оформлення та стилістичного використання. Питання мовного пуризму та мовної толерантності до іншомовних впливів постає як одна з центральних проблем сучасної нормативної практики. Лінгвісти та громадськість ведуть дискусії щодо доцільності тих чи інших запозичень, наявності українських еквівалентів, стилістичної маркованості іншомовної лексики. Водночас розвиваються процеси створення власної української терміносистеми у нових галузях знань та діяльності, що свідчить про життєздатність мови та її здатність до внутрішнього розвитку.

Роль освітньої системи у збереженні та трансляції мовної традиції й норми має фундаментальне значення для майбутнього української мови. Школа та вищі навчальні заклади виступають основними інституціями, що формують мовну компетентність молодого покоління та забезпечують передачу нормативних знань. Підготовка вчителів української мови та літератури, викладачів вищих навчальних закладів потребує глибокого розуміння співвідношення між традицією та нормою, здатності орієнтуватись у варіативності мовних явищ та

формувати у студентів свідоме ставлення до рідної мови. Педагогічний дискурс стає тим середовищем, де теоретичні знання про мову трансформуються в практичні навички її використання, а авторитет учителя сприяє закріпленню нормативних зразків у свідомості учнів. Тому дослідження функціонування мовних норм у педагогічному середовищі має не лише наукове, а й практичне значення для розвитку української мовної культури [10].

Перспективи розвитку української літературної мови та її нормативної системи пов'язані з подальшою демократизацією суспільства, розширенням сфер функціонування української мови, інтеграцією у європейський та світовий культурний простір. Мовна традиція і норма будуть продовжувати взаємодіяти у процесі адаптації мови до нових комунікативних викликів, зберігаючи водночас свою самобутність та культурну ідентичність. Дослідження цих процесів у конкретних дискурсивних практиках, зокрема педагогічному дискурсі, дозволить краще зрозуміти механізми мовних змін та розробити ефективні стратегії мовної політики. Взаємодія традиції та норми у сучасній українській літературній мові демонструє складність та багатовимірність мовних процесів, що потребують комплексного лінгвістичного аналізу та обдуманого нормативного регулювання для забезпечення гармонійного розвитку мови у XXI столітті.

1.2. Функціонування мовних норм у педагогічному дискурсі

Педагогічний дискурс становить особливий тип інституційного спілкування, що характеризується специфічними комунікативними цілями, ролями учасників та мовними засобами їх реалізації. У цьому дискурсі мовні норми функціонують не лише як засіб комунікації, а й як об'єкт навчання та виховання, що надає їм подвійного статусу. Педагог одночасно використовує нормативні засоби мови для передачі предметної інформації та демонструє зразки правильного мовлення, формуючи у школярів відповідні мовні навички та ціннісні орієнтації. Ця дуальність зумовлює підвищені вимоги до мовної

компетентності педагога та особливу відповідальність за якість власного мовлення. Порушення мовних норм у педагогічному дискурсі може призвести не лише до комунікативних невдач, а й до формування неправильних мовних стереотипів у свідомості учнів.

Структурна організація педагогічного дискурсу передбачає різноманітні типи мовленнєвої діяльності, кожен з яких висуває специфічні вимоги до дотримання мовних норм. Монологічне мовлення вчителя під час пояснення нового матеріалу потребує дотримання норм наукового стилю з елементами науково-популярного викладу, що включає термінологічну точність, логічну послідовність, граматичну правильність та стилістичну доречність. Діалогічна взаємодія з учнями вимагає гнучкого переключення між різними стильовими реєстрами, здатності адаптувати складність мовлення до рівня розвитку аудиторії, використання підбадьорливих та коригуючих мовленнєвих актів. Письмове мовлення педагога у вигляді коментарів до учнівських робіт, планів уроків, методичних розробок має відповідати нормам офіційно-ділового та наукового стилів. Невербальні засоби комунікації також підпорядковуються певним нормам педагогічної культури та впливають на сприйняття вербального повідомлення [11, с. 43].

Орфоепічні норми в педагогічному дискурсі мають особливе значення, оскільки вчитель виступає взірцем правильної вимови для своїх учнів. Дотримання літературної вимови голосних та приголосних звуків, правильне наголошення слів, інтонаційне оформлення різних типів речень створює акустичний еталон для наслідування. Регіональні особливості вимови, характерні для певних територій України, можуть створювати проблеми у педагогічному спілкуванні, особливо коли вони суперечать кодифікованій літературній нормі. Педагоги з різних регіонів України часто зберігають діалектні риси у своєму мовленні, що потребує свідомої роботи над приведенням вимови у відповідність до загальнонаціональних стандартів. Водночас надмірна штучність у прагненні до «ідеальної» вимови може призвести до втрати природності спілкування та зниження його ефективності [12, с. 47–48].

Лексичні норми у педагогічному дискурсі виявляються у доборі слів відповідно до комунікативних завдань, вікових особливостей аудиторії та предметної специфіки. Термінологічна лексика має використовуватися точно та послідовно, з обов'язковим поясненням незнайомих учням понять. Загальноживана лексика повинна відповідати критеріям літературності, стилістичної нейтральності або доречної маркованості, семантичної точності. Особливої уваги потребує використання професійного сленгу, просторічних слів, діалектизмів, які можуть бути неадекватно сприйняті учнівською аудиторією або сформувані неправильні уявлення про норми літературної мови. Емоційно-експресивна лексика має використовуватися обмежено та виважено, з урахуванням педагогічної доцільності та етичних норм. Запозичена лексика, особливо англіцизми, потребує обережного використання з поясненням значення та з урахуванням наявності українських еквівалентів [13, с. 338].

Граматичні норми в педагогічному мовленні охоплюють всі рівні морфології та синтаксису, створюючи основу для правильної побудови висловлювань різної структурної складності. Морфологічні норми стосуються правильного використання форм слів різних частин мови, дотримання категоріальних значень роду, числа, відмінка у іменників, часу, способу, особи у дієслів, ступенів порівняння у прикметників. Синтаксичні норми регулюють правила сполучення слів у словосполученнях, побудову простих та складних речень, використання різних типів зв'язку, порядок слів. Педагогічне мовлення часто характеризується ускладненими синтаксичними конструкціями, що потребує особливої уваги до правильності їх побудови та зрозумілості для учнівської аудиторії. Граматичні помилки у мовленні вчителя можуть закріплюватися у свідомості учнів як нормативні зразки, що створює додаткові труднощі у процесі мовного виховання.

Стилістичні норми педагогічного дискурсу формуються на перетині вимог офіційності інституційного спілкування та необхідності створення довірливої атмосфери для ефективного навчання. Педагог має володіти навичками стилістичного варіювання залежно від конкретної комунікативної ситуації:

урочисті промови потребують високого стилю, пояснення складного матеріалу - наукового стилю з елементами популяризації, неформальне спілкування з учнями - розмовного стилю з дотриманням етичних норм. Стилiстичні помилки, пов'язані з недоречним використанням мовних засобів, порушенням стильової єдності, змішуванням різнорівневих стилістичних елементів, знижують ефективність педагогічного впливу. Особливої уваги потребує використання тропів та стилістичних фігур, які можуть збагатити педагогічне мовлення, але при надмірному або неточному використанні призводять до стилістичної строкатості [14, с. 58].

Інтерактивний характер педагогічного дискурсу зумовлює специфічні вимоги до функціонування мовних норм у діалогічному спілкуванні. Педагог має демонструвати зразки ввічливого мовлення, використовуючи формули звертання, подяки, вибачення, прохання відповідно до ситуаційних норм. Корируючі зауваження щодо учнівських відповідей мають формулюватися у тактовній формі, без порушення особистісної гідності школяра. Стимулюючі репліки потребують позитивного емоційного забарвлення та підбадьорливих інтонацій. Питальні конструкції мають бути чітко сформульованими, зрозумілими та спрямованими на активізацію розумової діяльності учнів. Оцінювальні висловлювання потребують об'єктивності, аргументованості та конструктивності, сприяючи формуванню у школярів адекватної самооцінки та мотивації до навчання.

Таблиця 1.1

Рівні функціонування мовних норм у педагогічному дискурсі

Рівень мовної норми	Специфіка функціонування у педагогічному дискурсі	Типові порушення	Педагогічні наслідки
Орфоепічний	Еталонна функція вчительської вимови; регіональна варіативність; інтонаційне моделювання	Діалектні риси; неправильне наголошення; монотонність	Формування неправильних вимовних навичок

Лексичний	Термінологічна точність; адаптація до вікових особливостей; стилістична доречність	Терміноплутанина; просторіччя; немотивовані запозичення	Збіднення словникового запасу учнів
Граматичний	Структурна правильність; синтаксична різноманітність; морфологічна точність	Узгодження; керування; порядок слів	Закріплення аграматичних конструкцій
Стилістичний	Функціональна диференціація; ситуативна адекватність; експресивна варіативність	Стильове змішування; невідповідність ситуації	Порушення стилістичної компетенції
Прагматичний	Комунікативна ефективність; мовленнєвий етикет; інтерактивність	Некоректні мовленнєві акти; порушення ввічливості	Деформація комунікативної культури

Таблиця 1.1 систематизує основні рівні функціонування мовних норм у педагогічному дискурсі, демонструючи специфіку їх реалізації в умовах навчального процесу. Подана класифікація відображає комплексний характер нормативних вимог до педагогічного мовлення, де кожен рівень має свої особливості функціонування, типові проблемні зони та потенційні наслідки порушень для формування мовної особистості учня. Така систематизація дозволяє конкретизувати завдання подальшого емпіричного дослідження та розробити критерії оцінювання якості педагогічного мовлення у різних його проявах.

Прагматичні аспекти функціонування мовних норм у педагогічному дискурсі пов'язані з ефективністю комунікативного впливу та досягненням навчально-виховних цілей. Мовні норми у цьому контексті виступають не самоціллю, а засобом оптимізації педагогічної взаємодії, створення сприятливого психологічного клімату, формування позитивної мотивації до навчання. Прагматична компетентність педагога включає здатність обирати найбільш ефективні мовні засоби для конкретної комунікативної ситуації, враховуючи індивідуальні особливості учнів, специфіку навчального предмета, етап уроку та інші контекстуальні чинники. Порушення прагматичних норм

може призвести до комунікативних невдач, зниження авторитету вчителя, формування негативного ставлення до предмета вивчення. Водночас творче використання мовних можливостей у межах нормативних вимог сприяє підвищенню якості навчального процесу та розвитку мовної особистості школярів [15, с. 270].

Соціокультурні чинники суттєво впливають на функціонування мовних норм у педагогічному дискурсі, зумовлюючи необхідність урахування культурних традицій, регіональних особливостей, соціального статусу учасників освітнього процесу. Педагог як носій певної культурної традиції має транслювати не лише предметні знання, а й національно-культурні цінності, закодовані у мовних формах. Це потребує глибокого розуміння культурно-історичних витоків мовних норм, їх символічного значення, ролі у формуванні національної ідентичності. Мультикультурне середовище сучасної української школи створює додаткові виклики для педагогічного дискурсу, вимагаючи толерантного ставлення до мовного різноманіття при одночасному збереженні єдності літературних стандартів. Соціальна стратифікація суспільства також впливає на сприйняття мовних норм, створюючи необхідність врахування соціокультурного «бекграунду» учнів та їхніх сімей [16, с. 179–185].

Технологічні зміни в освітньому процесі привносять нові аспекти у функціонування мовних норм педагогічного дискурсу. Використання інформаційно-комунікаційних технологій, дистанційне навчання, інтерактивні методи роботи створюють нові комунікативні ситуації, що потребують адаптації традиційних нормативних вимог. Електронне листування з батьками та колегами, ведення блогів, участь у вебінарах, створення мультимедійних презентацій вимагають володіння специфічними жанрами педагогічного дискурсу з їх особливими нормативними характеристиками. Цифрова грамотність педагога має включати не лише технічні навички, а й розуміння специфіки функціонування мови у віртуальному просторі, здатність адаптувати традиційні мовні норми до нових форматів комунікації. Гіпертекстовість, мультимедійність, інтерактивність електронного навчального середовища

створюють нові можливості для реалізації мовних норм, але водночас вимагають особливої уваги до збереження їх основних функцій [17, с. 13–23].

Психолінгвістичні особливості педагогічного дискурсу зумовлюють специфіку сприйняття та засвоєння мовних норм учнівською аудиторією. Вікові характеристики школярів, особливості їхньої пізнавальної діяльності, емоційно-вольова сфера, рівень мовного розвитку суттєво впливають на ефективність нормативного впливу педагогічного мовлення. Молодші школярі більш чутливі до фонетичних особливостей учительського мовлення, імітують інтонаційні моделі, легко засвоюють нові слова через контекст. Підлітки критично ставляться до авторитетів, тому порушення мовних норм педагогом може викликати негативну реакцію та знизити ефективність навчального процесу. Старшокласники здатні до свідомого аналізу мовних явищ, тому педагог може використовувати метамовні коментарі, пояснення нормативних варіантів, обговорення спірних випадків. Індивідуальні психологічні особливості учнів також вимагають диференційованого підходу до використання мовних засобів у педагогічному спілкуванні.

Професійна підготовка педагогів у контексті функціонування мовних норм потребує комплексного підходу, що включає як теоретичне усвідомлення нормативних вимог, так і практичне формування навичок їх реалізації у професійній діяльності. Курси української мови у педагогічних закладах вищої освіти мають орієнтуватися не лише на загальну мовну підготовку, а й на специфіку педагогічного дискурсу з його особливими комунікативними завданнями та нормативними вимогами. Практична підготовка має включати аналіз зразків педагогічного мовлення, відеозаписи уроків з лінгвістичним коментарем, тренінги з розвитку мовленнєвих навичок, роботу над подоланням індивідуальних мовних проблем. Система підвищення кваліфікації педагогів також має передбачати регулярне оновлення знань про сучасний стан мовних норм, обговорення проблемних аспектів їх функціонування у шкільній практиці, обмін досвідом з колегами.

Контроль та корекція дотримання мовних норм у педагогічному дискурсі становлять складну методичну проблему, що потребує розробки об'єктивних критеріїв оцінювання та ефективних способів удосконалення мовленнєвої компетентності педагогів. Самоконтроль учителя за власним мовленням має стати невід'ємним складником професійної діяльності, що вимагає розвиненої лінгвістичної рефлексії та постійної роботи над удосконаленням мовленнєвих навичок. Колегіальний контроль через узаємовідвідування уроків, обговорення на методичних об'єднаннях, спільні проекти може сприяти виявленню та подоланню типових порушень мовних норм. Адміністративний контроль має здійснюватися компетентними особами з дотриманням принципів об'єктивності, конструктивності, орієнтації на професійний розвиток педагога. Використання технічних засобів для фіксації та аналізу педагогічного мовлення відкриває нові можливості для дослідження функціонування мовних норм та розробки індивідуальних програм їх удосконалення [17, с. 13–23].

Функціонування мовних норм у педагогічному дискурсі являє собою складний багатоаспектний процес, що включає взаємодію лінгвістичних, психологічних, соціокультурних та професійно-методичних чинників. Ефективність цього процесу залежить від рівня мовної компетентності педагога, усвідомлення ним особливої відповідальності за якість власного мовлення, розуміння специфіки педагогічного дискурсу та його нормативних вимог. Дослідження функціонування мовних норм у конкретних умовах педагогічної практики дозволяє виявити проблемні зони, розробити ефективні стратегії їх подолання та сприяти підвищенню загального рівня мовної культури в освітньому середовищі, що є необхідною умовою якісної мовної освіти молоді.

1.3. Педагогічний дискурс як середовище реалізації мовних норм

Педагогічний дискурс функціонує як особливе інституційне середовище, де мовні норми набувають специфічних характеристик та виконують подвійну роль – як засіб комунікації та як об'єкт навчання. Це середовище

характеризується високим ступенем регламентованості, ієрархічними відносинами між учасниками та чітко визначеними комунікативними цілями. Дослідниця О. Семенов у своїх працях підкреслює, що педагогічний дискурс створює унікальні умови для реалізації мовних норм, оскільки поєднує офіційність інституційного спілкування з необхідністю адаптації мовних засобів до різних вікових груп. Структурні особливості цього дискурсу зумовлюють специфічні вимоги до нормативності мовлення всіх його учасників [18, с. 174–180].

Часопросторові характеристики педагогічного дискурсу суттєво впливають на реалізацію мовних норм, створюючи особливі умови для їх функціонування. Урочний час вимагає дотримання більш суворих нормативних стандартів, тоді як позаурочне спілкування допускає певні відхилення у бік розмовності та неформальності. Просторова організація класної кімнати з її традиційним розташуванням учительського столу та учнівських парт підтримує ієрархічну структуру комунікації та відповідні нормативні очікування. Дослідження Н. Бабич показують, що різні етапи уроку активізують різні аспекти мовних норм: організаційний момент потребує чітких інструкцій, пояснення нового матеріалу - термінологічної точності, закріплення - діалогічної взаємодії. Така варіативність вимагає від педагога гнучкості у використанні нормативних засобів мови [19, с. 7–13].

Ролева структура педагогічного дискурсу визначає специфіку реалізації мовних норм через асиметричні відносини між учителем та учнями. Педагог виступає одночасно як мовець, що демонструє зразки нормативного мовлення, як експерт, що оцінює мовленнєву діяльність школярів, та як коректор, що виправляє їхні помилки. Учні перебувають у позиції реципієнтів нормативних зразків, але водночас є активними учасниками комунікативного процесу, що впливає на вибір педагогом мовних засобів. Л. Мацько у своїх дослідженнях зазначає, що така ролева асиметрія створює особливі умови для функціонування мовних норм, де порушення з боку вчителя мають набагато серйозніші наслідки,

ніж аналогічні помилки учнів. Це зумовлює підвищену відповідальність педагога за нормативність власного мовлення [20].

Жанрова різноманітність педагогічного дискурсу створює складну систему нормативних вимог, що потребують від учасників володіння різними типами мовленнєвої діяльності. Пояснювально-інформаційні жанри (лекція, розповідь, пояснення) орієнтуються на норми наукового та науково-популярного стилів. Діалогічні жанри (бесіда, дискусія, опитування) поєднують елементи розмовного та публіцистичного стилів. Оцінювальні жанри (рецензія, відгук, характеристика) тяжіють до офіційно-ділового стилю з елементами публіцистичності. Дослідження А. Загнітка демонструють, що кожен жанр має свою нормативну специфіку, що вимагає від педагога високого рівня стилістичної компетентності та здатності до швидкого перемикавання між різними нормативними реєстрами [21, с. 480].

Комунікативні стратегії педагогічного дискурсу зумовлюють особливі способи реалізації мовних норм, орієнтовані на досягнення навчально-виховних цілей. Інформативна стратегія потребує точності, ясності, логічності викладу при дотриманні термінологічних норм. Переконаюча стратегія активізує експресивні можливості мови в межах літературних норм. Регулятивна стратегія вимагає використання різноманітних мовленнєвих актів з дотриманням норм ввічливості та педагогічного етикету. Підтримуюча стратегія орієнтується на створення позитивної атмосфери через відповідні інтонаційні та лексичні засоби. Т. Симоненко у своїх працях підкреслює, що ефективність педагогічної комунікації значною мірою залежить від уміння педагога гармонійно поєднувати різні стратегії при неухильному дотриманні мовних норм [22, с. 107–112].

Вікова диференціація аудиторії створює специфічні умови для адаптації мовних норм у педагогічному дискурсі. Спілкування з молодшими школярами вимагає спрощення синтаксичних конструкцій, використання загальноповсякденної лексики, яскравої інтонації при збереженні основних нормативних вимог. Робота з підлітками потребує урахування їхньої критичності до авторитетів та прагнення до самостійності, що зумовлює використання більш складних мовних

засобів та елементів діалогічності. Старшокласники здатні сприймати повноцінне наукове мовлення з відповідною термінологією та складними синтаксичними структурами. Дослідження С. Карамана показують, що порушення принципу вікової адекватності може призвести до комунікативних невдач незалежно від формального дотримання мовних норм, що підкреслює важливість їх гнучкої реалізації у педагогічному контексті [23].

Таблиця 1.2.

Типи комунікативних ситуацій у педагогічному дискурсі та відповідні нормативні вимоги

Тип педагогічного дискурсу	Провідні мовні норми	Особливості мовного оформлення	Приклади мовленнєвих ситуацій
Урочний (академічний)	Лексична, граматична, орфоепічна	Використання термінології, точних формулювань, літературної вимови	Пояснення нового матеріалу, фронтальне опитування
Позаурочний (виховний)	Лексична, стилістична	Поєднання книжних і розмовних елементів, емоційно забарвлена лексика	Класна година, виховна бесіда, позакласний захід
Офіційно-адміністративний	Граматична, стилістична, орфографічна	Діловий стиль, стандартизовані мовні конструкції, кліше	Оформлення документації, службове спілкування, звітність
Професійно-комунікативний (з колегами)	Лексична, стилістична	Використання педагогічних термінів, науково-професійної лексики	Обговорення методик, участь у педрадах, семінарах
Неформальний (особистісно-орієнтований)	Лексична, етикетна	Діалогічність, уживання ввічливих форм, помірна розмовність	Спілкування з учнями поза уроком, індивідуальні бесіди

Представлена таблиця систематизує основні типи комунікативних ситуацій у педагогічному дискурсі та демонструє варіативність нормативних вимог залежно від контексту спілкування. Ця типологія підтверджує складність

педагогічного дискурсу як середовища реалізації мовних норм, де педагог має володіти широким спектром комунікативних компетенцій для ефективної роботи у різних професійних ситуаціях.

Предметна специфіка навчальних дисциплін суттєво впливає на реалізацію мовних норм у педагогічному дискурсі, створюючи особливі терміносистеми та дискурсивні традиції. Учителі гуманітарних предметів працюють переважно з вербальною інформацією, що вимагає високої мовної культури та стилістичної майстерності. Педагоги природничо-математичних дисциплін оперують спеціальною термінологією та символічними системами, що потребує точності у використанні наукової лексики. Учителі мистецьких предметів поєднують словесні засоби з невербальними, створюючи синтетичний тип дискурсу.

Технологічні інновації в освітньому процесі створюють нові форми педагогічного дискурсу, що потребують адаптації традиційних підходів до реалізації мовних норм. Використання мультимедійних презентацій поєднує усне та письмове мовлення, створюючи гібридні тексти з особливими нормативними характеристиками. Інтерактивні методи навчання активізують діалогічне мовлення, що вимагає гнучкості у дотриманні норм розмовного стилю. Дистанційне навчання через відеоконференції створює нові умови для реалізації орфоепічних норм та невербальної комунікації [24, с. 108–112].

Соціокультурне середовище навчального закладу формує особливий контекст для реалізації мовних норм, що включає традиції школи, регіональні особливості, соціальний склад учнівського колективу. Престижні гімназії та ліцеї зазвичай висувають вищі вимоги до мовної культури, що відображається у більш суворому дотриманні літературних норм. Сільські школи можуть зберігати діалектні особливості у мовленні педагогів та учнів, що потребує особливих підходів до нормалізаційної роботи. Багатонаціональні школи створюють мультикультурне середовище з особливими викликами для функціонування українських мовних норм. М. Пентиліук у своїх дослідженнях підкреслює важливість створення єдиних нормативних стандартів при

збереженні толерантності до мовного різноманіття учнівського середовища [25, с. 123–130].

Психологічні особливості педагогічного дискурсу впливають на емоційну забарвленість реалізації мовних норм, створюючи специфічну атмосферу навчального спілкування. Стресові ситуації (контрольні роботи, публічні виступи, конфлікти) можуть призводити до порушень норм у мовленні як педагогів, так і учнів. Позитивна мотивація та доброзичлива атмосфера сприяють природньому дотриманню мовних стандартів. Емоційне навантаження педагогічної професії вимагає особливої уваги до інтонаційних норм та експресивних засобів мови. Дослідження Н. Голуб показують, що психологічний комфорт у класі прямо корелює з якістю мовленнєвої діяльності всіх учасників освітнього процесу, що підкреслює важливість створення сприятливих умов для реалізації мовних норм [26, с. 2–10].

Методичні підходи до формування нормативного мовлення у педагогічному дискурсі включають як прямі, так і непрямі способи впливу на мовленнєву поведінку учасників освітнього процесу. Демонстративний метод передбачає показ зразків правильного мовлення без спеціальних коментарів. Корируючий метод включає тактовне виправлення помилок з поясненням правильного варіанта. Превентивний метод орієнтується на попередження можливих порушень через попереднє пояснення складних випадків. Рефлексивний метод стимулює самостійний аналіз власного мовлення та його відповідності нормативним вимогам. А. Нікітіна у своїх працях обґрунтовує необхідність комплексного використання різних методів залежно від конкретної педагогічної ситуації та індивідуальних особливостей учасників спілкування [27, с. 5–9].

Оцінювання дотримання мовних норм у педагогічному дискурсі становить складну проблему, що потребує розробки об'єктивних критеріїв та відповідних процедур. Самооцінка педагогом власного мовлення часто буває необ'єктивною через звикання до певних мовленнєвих стереотипів. Узаємооцінювання колегами може бути більш точним, але потребує високої професійної культури

та доброзичливих відносин у колективі. Експертне оцінювання спеціалістами-мовознавцями забезпечує максимальну об'єктивність, але не завжди враховує специфіку педагогічного контексту. Технічні засоби фіксації та аналізу мовлення відкривають нові можливості для точної діагностики, але потребують спеціальної підготовки для інтерпретації результатів. Дослідження І. Дроздової свідчать про необхідність комплексного підходу до оцінювання, що поєднує різні методи та враховує контекстуальні особливості педагогічного дискурсу [28].

Професійний розвиток педагогів у сфері мовної культури потребує систематичної роботи над удосконаленням навичок реалізації мовних норм у професійному контексті. Підвищення кваліфікації має включати не лише теоретичні знання про норми сучасної української літературної мови, а й практичні тренінги з їх застосування у різних педагогічних ситуаціях. Самоосвітня діяльність учителя може включати читання спеціальної літератури, участь у вебінарах, самостійний аналіз власного мовлення за допомогою технічних засобів. Колегіальні форми роботи (методичні об'єднання, творчі групи, майстер-класи) створюють можливості для обміну досвідом та взаємного навчання. С. Омельчук підкреслює, що професійний розвиток у сфері мовної культури має бути неперервним процесом, що супроводжує всю педагогічну кар'єру та адаптується до змін у мовній ситуації суспільства [29, с. 5–13].

Педагогічний дискурс як середовище реалізації мовних норм являє собою складну динамічну систему, що характеризується високим ступенем регламентованості, варіативністю комунікативних ситуацій, специфічними ролевими відносинами та особливими вимогами до нормативності мовлення. Ефективність функціонування мовних норм у цьому середовищі залежить від професійної компетентності педагогів, усвідомлення ними особливої відповідальності за якість власного мовлення, розуміння специфіки різних типів педагогічних ситуацій та відповідних нормативних вимог. Подальше дослідження цієї проблематики на конкретному емпіричному матеріалі дозволить глибше зрозуміти механізми функціонування мовних норм у

педагогічному дискурсі та розробити ефективні стратегії їх оптимізації для підвищення якості освітнього процесу.

РОЗДІЛ 2. МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНИХ НОРМ У МОВЛЕННІ ПЕДАГОГІВ

2.1. Методи лінгвістичного аналізу педагогічного мовлення

Лінгвістичний аналіз педагогічного мовлення потребує комплексного підходу, що поєднує традиційні методи мовознавства з новітніми дослідницькими техніками. Специфіка педагогічного дискурсу зумовлює необхідність адаптації загальнолінгвістичних методів до особливостей освітнього контексту. Основними завданнями такого аналізу є виявлення закономірностей функціонування мовних норм, типологія відхилень від стандарту, визначення факторів впливу на якість мовлення педагогів. Методологічна база дослідження має охоплювати різні рівні мовної системи та враховувати прагматичні аспекти комунікації.

Метод спостереження залишається базовим інструментом збору первинних даних про функціонування мови у педагогічному дискурсі. Пряме спостереження передбачає присутність дослідника на уроках та інших формах педагогічної діяльності з фіксацією мовленнєвих явищ у реальному часі. Непряме спостереження здійснюється через аудіо- та відеозаписи педагогічного мовлення з подальшим детальним аналізом. Структуроване спостереження використовує заздалегідь розроблені схеми фіксації певних мовних явищ. Неструктуроване спостереження дозволяє виявити непередбачені особливості мовленнєвої поведінки педагогів [30, с. 9–14].

Аудіозапис педагогічного мовлення забезпечує точну фіксацію фонетичних особливостей, інтонаційних моделей, темпо-ритмічних характеристик мовлення. Цифрові технології дозволяють здійснювати багаторазове прослуховування складних фрагментів, уповільнення темпу для детального аналізу. Спеціальні програми можуть візуалізувати звукові характеристики мовлення, створюючи графічні моделі інтонаційних контурів. Синхронізація аудіозапису з письмовою транскрипцією полегшує процес аналізу та дозволяє створювати електронні корпуси педагогічного мовлення [31, с. 142].

Відеофіксація розширює можливості аналізу за рахунок включення невербальних компонентів комунікації, що є особливо важливим для педагогічного дискурсу. Наприклад, у ситуаціях пояснення складного матеріалу вчитель супроводжує мовлення активною жестикуляцією, підняттям руки при заклику до уваги *«зверніть увагу сюди»*, або нахилом корпусу вперед як сигналом залучення учнів. Жестикуляція, міміка, просторове розташування учасників спілкування суттєво впливають на сприйняття вербального повідомлення. Відеозапис дозволяє аналізувати синхронізацію вербальних та невербальних засобів, виявляти суперечності між ними. Технічні можливості сучасного відеообладнання забезпечують високу якість зображення та звуку, що є необхідною умовою точного лінгвістичного аналізу.

Транскрибування усного мовлення становить важливий етап підготовки матеріалу для лінгвістичного аналізу, що вимагає розробки спеціальних правил та символів. Фонетична транскрипція фіксує точну вимову звуків, включаючи діалектні особливості та індивідуальні відхилення від літературної норми. Орфографічна транскрипція адаптує усне мовлення до письмових стандартів, полегшуючи подальший аналіз граматичних та лексичних особливостей. Просодична розмітка включає позначення наголосу, пауз, інтонаційних моделей, темпових змін. Дискурсивна розмітка відображає структуру діалогу, зміну мовців, реакції аудиторії. Наприклад, у транскрипції уривку уроку української мови фіксується репліка: *«Так, дітки, відкриваємо підручник на сторінці двадцять п'ятій... хто ще не відкрів — давай швидше!»* Така розмітка дозволяє фіксувати особливості наголошування, пауз, інтонаційних підйомів і спадів. Просодична розмітка включає позначення наголосу *«підручн^ік, відкрива^ємо, швидше»*, пауз, темпових змін, а дискурсивна — зміну мовців та реакції аудиторії [32, с. 99–111].

Кількісний аналіз педагогічного мовлення передбачає використання статистичних методів для виявлення закономірностей у використанні мовних засобів. Частотний аналіз лексики дозволяє визначити найбільш уживані слова, терміни, мовленнєві кліше у педагогічному дискурсі. Аналіз довжини речень та

складності синтаксичних конструкцій показує рівень адаптації мовлення до аудиторії. Підрахунок типів та частоти мовних помилок створює базу для розробки корекційних програм. Статистична обробка даних забезпечує об'єктивність висновків та можливість порівняння результатів різних досліджень.

Якісний аналіз зосереджується на детальному вивченні окремих мовленнєвих явищ у їх контекстуальному оточенні та функціональному призначенні. Контекстуальний аналіз враховує ситуативні чинники, що впливають на вибір мовних засобів у конкретних комунікативних ситуаціях. Функціональний аналіз досліджує, як певні мовні засоби виконують свої комунікативні завдання у педагогічному дискурсі. Стилiстичний аналіз оцінює відповідність використаних засобів стильовим нормам та комунікативній ситуації. Прагматичний аналіз розглядає ефективність мовленнєвого впливу на аудиторію.

Порівняльний метод дозволяє виявити відмінності у мовленні різних категорій педагогів, учнів різного віку, представників різних регіонів. Синхронне порівняння зіставляє мовленнєві особливості сучасних педагогів різних спеціальностей, стажу роботи, рівня освіти. Діахронне порівняння прослідковує зміни у педагогічному мовленні протягом певного періоду часу. Міжрегіональне порівняння виявляє територіальні варіанти педагогічного дискурсу. Міжмовне порівняння може включати зіставлення з аналогічними дослідженнями педагогічного мовлення в інших країнах [33, с. 100–104].

Експериментальні методи створюють контрольовані умови для вивчення певних аспектів педагогічного мовлення. Лабораторні експерименти дозволяють ізолювати окремі змінні та точно виміряти їх вплив на мовленнєву поведінку. Польові експерименти проводяться у природних умовах педагогічної діяльності з мінімальним втручанням дослідника. Квазіексперименти використовують природні групи (класи, школи) без штучного формування контрольних та експериментальних груп. Лонгітюдні дослідження прослідковують зміни у мовленні тих самих педагогів протягом тривалого періоду.

Комп'ютерний аналіз педагогічного мовлення використовує спеціалізоване програмне забезпечення для обробки великих масивів мовних даних. Корпусна лінгвістика створює електронні збірки педагогічних текстів з можливостями автоматичного пошуку та аналізу. Програми автоматичного розпізнавання мовлення перетворюють аудіозаписи у текстовий формат для подальшої обробки. Статистичні пакети обчислюють частотні характеристики, кореляційні зв'язки, здійснюють факторний аналіз. Спеціалізовані програми для фонетичного аналізу вимірюють акустичні параметри звуків, будують спектрограми та інтонограми [34, с. 423].

Комплексна методологія лінгвістичного аналізу педагогічного мовлення передбачає поєднання різних методів на різних етапах дослідження для забезпечення максимальної об'єктивності та повноти результатів. Підготовчий етап включає планування дослідження, розробку інструментарію, навчання помічників. Збір даних поєднує спостереження, запис, анкетування учасників освітнього процесу. Обробка матеріалу включає транскрибування, розмітку, створення баз даних. Аналітичний етап передбачає застосування кількісних та якісних методів, статистичну обробку, інтерпретацію результатів. Верифікація результатів здійснюється через повторні вимірювання, експертну оцінку, порівняння з іншими дослідженнями, що забезпечує надійність висновків та можливість їх практичного використання.

2.2. Критерії оцінювання дотримання мовних норм

Розробка об'єктивних критеріїв оцінювання дотримання мовних норм у педагогічному дискурсі становить складну методологічну проблему, що потребує врахування специфіки освітнього контексту та різноманітності комунікативних ситуацій. Ефективна система критеріїв має базуватися на теоретичних засадах нормології, враховувати практичні потреби педагогічної діяльності та забезпечувати можливість об'єктивного вимірювання якості мовлення. Основними вимогами до критеріїв є їх науковість, практичність,

вимірюваність, релевантність педагогічному контексту. Система оцінювання має охоплювати всі рівні мовної структури та різні аспекти комунікативної компетентності педагога.

Орфоепічні критерії оцінювання зосереджуються на правильності вимови звуків, наголошення слів, інтонаційного оформлення різних типів висловлювань. Основними показниками є відповідність вимови кодифікованим нормам української літературної мови, відсутність діалектних рис, правильне наголошення складних слів та термінів. Замість помилкового *каталог, форзац, інтерфейс педагог* має вимовляти *каталог, форза́ц, інтерфе́йс*. У педагогічному мовленні важливо правильно вимовляти й власні імена: не *Павло́ Тичі́на*, а *Па́вло Тичі́на*. Додатковими критеріями виступають чіткість артикуляції, оптимальний темп мовлення, виразність інтонації. Особливу увагу приділяють вимові іншомовних слів, термінів, власних назв, які часто викликають труднощі у педагогів. Інтонаційна правильність оцінюється через відповідність мелодики, ритму, пауз комунікативним типам речень та емоційному забарвленню висловлювання [35, с. 9–31].

Лексичні критерії включають оцінку точності слововживання, стилістичної доречності лексичного вибору, багатства словникового запасу педагога. Під час пояснення нового матеріалу педагог має уникати русизмів «знаходиться на сторінці, на протязі року» і використовувати нормативні варіанти — «міститься на сторінці, упродовж року». Термінологічна точність передбачає правильне використання фахової лексики без підміни понять чи неточних тлумачень «Складіть речення з дієсловом» а не «з глаголом», «виконайте завдання» а не «сделайте задание». Стилiстична адекватність оцінює відповідність лексичних засобів комунікативній ситуації та аудиторії. Норма лексичної сполучуваності перевіряє правильність утворення словосполучень та фразеологічних єдностей. Багатство лексики визначається через різноманітність використовуваних слів, наявність синонімічних рядів, уникнення невиправданих повторів. Замість повтору «цікаво, цікаво, цікаво» — «захопливо, пізнавально, змістовно» [36, с. 3–17].

Грамматичні критерії охоплюють морфологічний та синтаксичний рівні мови, оцінюючи правильність словозміни та речення. Типовими порушеннями є вживання невідмінюваних числівників «у дві тисяча двадцятому році» замість «у дві тисячі двадцятому році», порушення узгодження «ця правило, великий аудиторія», уживання невідповідних форм «приймати участь» замість «брати участь». Морфологічна правильність включає точне використання відмінкових форм, правильне узгодження прикметників з іменниками, дотримання категорій дієслова. Синтаксична норма передбачає правильну побудову словосполучень та речень, дотримання правил керування та узгодження. Пунктуаційні норми у письмовому мовленні педагога оцінюються через правильність розстановки розділових знаків. Складність синтаксичних конструкцій має відповідати віковим особливостям аудиторії та комунікативним завданням [37, с. 273].

Стилістичні критерії оцінюють відповідність мовних засобів функціональному стилю, комунікативній ситуації, жанровим особливостям педагогічного дискурсу. У навчальному процесі недоречно вживати розмовні або просторічні вислови «що зробили?, давайте попробуємо» – їх треба замінювати на нормативні форми «що зробили?, спробуймо». Стильова єдність передбачає послідовне дотримання норм певного функціонального стилю без невиправданого змішування різнорівневих елементів. Ситуативна адекватність оцінює відповідність тону спілкування, рівня офіційності, експресивності конкретній педагогічній ситуації. Жанрова відповідність стосується дотримання композиційних та мовних особливостей певних жанрів педагогічного дискурсу. Індивідуальний стиль педагога має гармонійно поєднуватися з загальними нормативними вимогами.

Комунікативні критерії оцінюють ефективність мовленнєвого впливу, досягнення комунікативних цілей, адекватність сприйняття повідомлення аудиторією. Педагог має використовувати логічно вибудовані фрази, що сприяють розумінню матеріалу: «Погляньмо на приклад — так ми краще зрозуміємо правило», замість нечітких: «Ну, ось, як би, зараз подивимось». Зрозумілість мовлення залежить від ясності формулювань, логічності викладу,

відповідності складності матеріалу рівню підготовки учнів. Переконливість оцінюється через аргументованість, емоційну виразність, здатність впливати на думки та почуття аудиторії. Інтерактивність передбачає вміння встановлювати та підтримувати діалог з учнями, реагувати на їхні запитання та репліки «*Як ви думаєте, чому саме так?*», що стимулює діалог, а не монологічне мовлення педагога. Адаптивність мовлення виявляється у здатності педагога змінювати складність, темп, стиль залежно від реакції аудиторії [38, с. 459–465].

Етичні критерії стосуються дотримання норм мовленнєвого етикету, ввічливості, поваги до особистості учня. Замість оцінних суджень «*Ти знову нічого не знаєш*» або «*Як завжди, не підготувався*» педагог має вживати тактовні формулювання: «*Цього разу тобі було складно, спробуй ще раз*», «*Подумай уважніше, ти можеш краще*». Тактовність у формулюванні зауважень, оцінок, коментарів до учнівських відповідей має поєднуватися з педагогічною принциповістю. Толерантність виявляється у ставленні до мовних помилок учнів, діалектних особливостей їхнього мовлення, відмінностей у рівні мовної підготовки. Конструктивність критичних зауважень передбачає не лише вказівку на помилку, але й пояснення правильного варіанта. Позитивність комунікації створює сприятливу атмосферу для навчання та особистісного розвитку школярів.

Таблиця 2.1.

Шкала оцінювання дотримання мовних норм у педагогічному дискурсі

Тип мовної норми	Високий рівень (10–12 балів)	Достатній рівень (7–9 балів)	Середній рівень (4–6 балів)	Початковий рівень (1–3 бали)
Орфоепічна	Повна відповідність літературній нормі; виразна, правильна артикуляція й інтонація	Незначні відхилення від норми, правильна загальна вимова	Помітні діалектизми, порушення наголосу в окремих словах	Систематичні орфоепічні помилки, нечітка вимова
Лексична	Точність термінів,	Переважаюча правильність,	Окремі неточності у	Бідність словника, невміння

	багатство словникового запасу, стилістична доречність	достатній рівень варіативності лексики	вживанні термінів, шаблонність	добирати адекватні слова
Граматична	Граматично бездоганне мовлення в усіх формах	1–2 незначні граматичні помилки	3–4 помилки морфологічного або синтаксичного характеру	Систематичні граматичні порушення, невпорядкованість мовлення
Стилістична	Єдність стилю, відповідність комунікативній ситуації	Незначні стилістичні коливання, загалом доречне мовлення	Помітна змішаність стилів, невиразність мовлення	Недоречність мовних засобів, стилістична строкатість
Комунікативна	Максимальна ефективність впливу, логічність і зрозумілість	Висока переконливість, контактність мовлення	Достатня комунікативна ефективність, незначні труднощі взаєморозуміння	Часті комунікативні збої, низька ефективність мовного впливу

Джерела: [39], [40].

Таблиця 2.1 систематизує критерії оцінювання дотримання мовних норм у педагогічному дискурсі через чотирирівневу шкалу, що відповідає сучасним вимогам освітньої системи України. Використана градація від початкового до високого рівня дозволяє диференційовано оцінювати різні аспекти мовленнєвої компетентності педагогів, враховуючи специфіку їхньої професійної діяльності. Кожен рівень містить конкретні показники, що полегшує процес оцінювання та забезпечує можливість цілеспрямованої роботи над удосконаленням виявлених недоліків у мовленні педагогічних працівників.

Кількісні показники оцінювання передбачають точне вимірювання частоти порушень мовних норм на певну кількість слів чи хвилин мовлення. Коефіцієнт орфоепічної правильності обчислюється як відношення правильно вимовлених слів до загальної кількості слів у досліджуваному фрагменті. Індекс лексичного різноманіття визначається через співвідношення унікальних слів до загальної кількості слововживань. Граматична правильність вимірюється через кількість

помилки на сто слів тексту. Синтаксична складність оцінюється через середню довжину речення та кількість підрядних конструкцій.

Якісні показники зосереджуються на оцінці функціональної адекватності мовних засобів, їх відповідності комунікативним завданням та ситуативним вимогам. Функціональна доречність оцінюється експертним шляхом через аналіз відповідності використаних засобів педагогічним цілям. Естетичний аспект мовлення включає оцінку його милозвучності, ритмічності, образності в межах педагогічно доцільного. Емоційна виразність характеризує здатність педагога передавати почуття та ставлення через інтонаційні, лексичні, синтаксичні засоби. Переконлива сила мовлення оцінюється через його вплив на формування знань, умінь, ціннісних орієнтацій учнів [41, с. 156–160].

Контекстуальні критерії враховують залежність оцінки від конкретних умов педагогічного спілкування, типу уроку, вікових особливостей аудиторії. Урочне мовлення оцінюється за більш суворими критеріями, ніж позаурочне спілкування. Пояснення складного матеріалу вимагає особливої термінологічної точності та логічності викладу. Емоційно забарвлені ситуації (свята, урочисті заходи) допускають використання експресивних засобів, які були б недоречними у звичайних умовах. Індивідуальна робота з учнями дозволяє більшу неформальність, ніж фронтальне навчання.

Диференційовані критерії враховують специфіку різних категорій педагогів, етапи професійного розвитку, регіональні особливості мовного середовища. Молоді вчителі оцінюються з урахуванням процесу професійного становлення та можливості поступового удосконалення мовленнєвих навичок. Досвідчені педагоги повинні демонструвати високий рівень мовленнєвої майстерності та служити зразком для колег. Вчителі різних предметів мають специфічні вимоги до термінологічної компетентності та стилістичних особливостей професійного мовлення. Регіональні варіанти літературної мови враховуються при оцінці, якщо вони не суперечать загальнонаціональним нормам [42, с. 25–32].

Процедурні аспекти оцінювання включають організацію процесу збору даних, підготовку експертів, забезпечення об'єктивності та надійності результатів. Тривалість спостереження має бути достатньою для отримання репрезентативної вибірки мовленнєвої поведінки педагога. Множинність оцінювачів забезпечує надійність результатів через усереднення індивідуальних суджень. Стандартизація процедур передбачає єдині умови оцінювання для всіх учасників дослідження. Документування результатів включає детальні протоколи спостережень з конкретними прикладами порушень та позитивних зразків мовлення.

Критерії оцінювання дотримання мовних норм у педагогічному дискурсі мають поєднувати наукову обґрунтованість з практичною застосовністю, забезпечуючи можливість об'єктивного виміру якості професійного мовлення вчителів. Ефективна система критеріїв враховує багатоаспектність мовної компетентності, специфіку педагогічної діяльності, індивідуальні та контекстуальні особливості мовленнєвої поведінки. Використання таких критеріїв дозволяє не лише діагностувати проблемні зони у мовленні педагогів, але й розробляти цілеспрямовані програми його удосконалення, що сприятиме підвищенню загальної якості освітнього процесу та формуванню високої мовної культури учнівської молоді.

2.3. Організація та етапи лінгвістичного дослідження в ПЗЗСО «ІТ СТЕП СКУЛ КРЕМЕНЧУК»

Вибір ПЗЗСО «ІТ СТЕП СКУЛ КРЕМЕНЧУК» як бази емпіричного дослідження зумовлений кількома факторами, що забезпечують репрезентативність та актуальність отриманих результатів. Заклад являє собою приватний ліцей з поглибленим вивченням ІТ-технологій та іноземних мов, що створює унікальне середовище для функціонування мовних норм у педагогічному дискурсі. Специфіка освітнього процесу, орієнтованого на інноваційні технології навчання, вимагає від педагогів високого рівня

мовленнєвої компетентності та здатності адаптувати традиційні норми до сучасних комунікативних викликів. Розташування закладу в м. Кременчуку Полтавської області дозволяє дослідити особливості функціонування мовних норм у регіональному контексті центральної України.

Характеристика досліджуваного закладу включає структурно-організаційні та педагогічні особливості, що безпосередньо впливають на специфіку мовленнєвої діяльності. Ліцей здійснює освітню діяльність за I-III ступенями загальної середньої освіти, охоплюючи учнів 1–11 класів у форматі повного загальноосвітнього циклу. Педагогічний колектив закладу складається з учителів різних спеціальностей, що дозволяє дослідити варіативність функціонування мовних норм залежно від предметної специфіки. ІТ-спрямованість закладу зумовлює активне використання англійської мови, сучасної технічної термінології, цифрових комунікативних платформ, що створює особливі умови для реалізації мовних норм. Приватний статус школи забезпечує більшу свободу у виборі методів навчання та комунікативних стратегій порівняно з державними закладами освіти.

Підготовчий етап дослідження охоплював розробку методологічної основи, створення дослідницького інструментарію та встановлення контактів з адміністрацією закладу. Визначення мети та завдань емпіричного дослідження базувалося на теоретичних засадах, викладених у попередніх розділах роботи, та специфіці педагогічного дискурсу досліджуваного закладу. Розробка критеріїв відбору учасників дослідження враховувала необхідність забезпечення репрезентативності вибірки за такими параметрами, як стаж роботи, предметна спеціалізація, вік, освітній рівень педагогів. Створення схем спостереження та протоколів фіксації мовленнєвих явищ передбачало адаптацію загальнолінгвістичних методів до специфіки педагогічного контексту. Отримання дозволів на проведення дослідження від адміністрації школи та інформованої згоди педагогів забезпечувало дотримання етичних норм наукового дослідження.

Формування експериментальної групи здійснювалося за принципом добровільної участі педагогів з урахуванням репрезентативності різних категорій освітян. До дослідження було залучено 18 педагогів закладу, що становить достатню вибірку для отримання статистично значущих результатів у межах одного навчального закладу. Структура групи включала вчителів початкової школи (6 осіб), учителів-предметників основної та старшої школи (10 осіб), а також адміністративних працівників, які здійснюють педагогічну діяльність (2 особи). Розподіл за стажем роботи охоплював молодих спеціалістів (до 5 років), досвідчених педагогів (5–15 років) та ветеранів освітньої сфери (понад 15 років). Предметна спеціалізація учасників включала як традиційні шкільні дисципліни, так і специфічні для ІТ-закладу предмети, що дозволило виявити особливості функціонування мовних норм у різних галузях знань.

Технічне забезпечення дослідження передбачало використання сучасного обладнання для якісної фіксації аудіо- та відеоматеріалів педагогічної діяльності. Цифрові диктофони з функцією шумозаглушення забезпечували чіткий запис мовлення педагогів під час уроків та позаурочних заходів. Відеокамери використовувалися для фіксації невербальних компонентів комунікації, що є важливим аспектом педагогічного дискурсу. Створення електронної бази даних для систематизації зібраного матеріалу включало розробку системи кодування записів, створення каталогів за типами уроків, предметами, учасниками. Програмне забезпечення для транскрибування та аналізу мовленнєвих даних дозволяло здійснювати точну обробку зібраного матеріалу. Забезпечення конфіденційності даних та дотримання вимог захисту персональної інформації учасників дослідження було пріоритетним завданням на всіх етапах роботи.

Перший етап збору емпіричних даних включав систематичне спостереження за мовленнєвою діяльністю педагогів у природних умовах освітнього процесу протягом одного навчального семестру. Фіксація мовлення здійснювалася під час різних типів уроків: традиційних класно-урочних занять, лабораторних робіт, проектної діяльності, позаурочних заходів. Кожен педагог був об'єктом спостереження принаймні у трьох різних комунікативних ситуаціях

для забезпечення повноти картини його мовленнєвої поведінки. Загальна тривалість аудіозаписів склала понад 45 годин, що забезпечило достатній обсяг матеріалу для статистично значущого аналізу. Паралельно здійснювалося заповнення протоколів спостереження з фіксацією контекстуальних особливостей комунікативних ситуацій, реакцій учнів на мовлення педагогів, специфічних умов проведення занять.

Другий етап передбачав проведення структурованих інтерв'ю з учасниками дослідження для з'ясування їхнього ставлення до мовних норм та усвідомлення власних мовленнєвих особливостей. Індивідуальні бесіди тривали від 30 до 45 хвилин і охоплювали питання професійної підготовки педагогів, їхніх уявлень про роль мовної культури у педагогічній діяльності, самооцінки власного мовлення. Групові дискусії на тему «Мовна культура сучасного вчителя» розкрили колективні уявлення педагогічного колективу про нормативні вимоги та проблемні аспекти професійного мовлення. Отримані дані доповнили результати об'єктивного спостереження суб'єктивними оцінками та рефлексіями учасників дослідження.

Етап транскрибування зібраних аудіозаписів здійснювався з дотриманням міжнародних стандартів фіксації усного мовлення з адаптацією до специфіки українськомовного матеріалу. Створення письмових версій усних текстів включало не лише словесний зміст, але й просодичні характеристики, паузи, самокорекції, повтори та інші особливості спонтанного мовлення. Система позначень охоплювала інтонаційні контури, темпові зміни, емоційне забарвлення висловлювань, що є важливими показниками дотримання орфоепічних норм. Фонетична транскрипція здійснювалася для фрагментів, що містили відхилення від літературної вимови або діалектні особливості. Загальний обсяг транскрибованого матеріалу склав понад 400 сторінок друкованого тексту, що забезпечило солідну емпіричну базу для подальшого аналізу. Верифікація точності транскрипції здійснювалася шляхом повторного прослуховування складних фрагментів та консультацій з експертами-фонетистами.

Систематизація та кодування зібраного матеріалу передбачали створення структурованої бази даних з можливостями пошуку та сортування інформації за різними параметрами. Класифікація мовленнєвих явищ здійснювалася відповідно до рівнів мовної системи: фонетико-фонологічного, лексичного, граматичного, стилістичного, прагматичного. Кожен зафіксований факт порушення мовних норм отримував детальну характеристику з указівкою контексту вживання, частоти повторення, реакції аудиторії. Позитивні зразки дотримання мовних норм також фіксувалися для створення повної картини мовленнєвої компетентності педагогів. Створення системи перехресних посилань дозволило виявляти кореляційні зв'язки між різними типами мовленнєвих явищ та їх залежність від контекстуальних чинників. Статистична обробка кількісних показників забезпечила об'єктивність висновків та можливість їх порівняння з результатами інших досліджень.

Аналітичний етап включав комплексне вивчення зібраного матеріалу з використанням якісних та кількісних методів лінгвістичного аналізу. Частотний аналіз дозволив визначити найбільш поширені типи порушень мовних норм та їх розподіл за категоріями педагогів. Контекстуальний аналіз розкрив залежність мовленнєвих явищ від ситуативних чинників, типу уроку, вікових особливостей аудиторії. Порівняльний аналіз мовлення різних категорій педагогів виявив специфічні тенденції залежно від предметної спеціалізації, стажу роботи, освітнього рівня. Функціональний аналіз з'ясував ефективність використання різних мовних засобів для досягнення педагогічних цілей. Результати аналізу систематизувалися у вигляді таблиць, схем, діаграм для наочного представлення основних тенденцій та закономірностей.

Верифікація отриманих результатів здійснювалася через залучення незалежних експертів та використання альтернативних методів дослідження. Експертна оцінка зразків педагогічного мовлення фахівцями-мовознавцями дозволила перевірити об'єктивність авторських висновків щодо дотримання мовних норм. Повторне дослідження окремих аспектів через три місяці після основного етапу збору даних показало стабільність виявлених тенденцій.

Порівняння результатів з даними аналогічних досліджень в інших навчальних закладах підтвердило типовість виявлених закономірностей для сучасного українського педагогічного дискурсу. Статистична перевірка значущості отриманих результатів забезпечила їх наукову достовірність. Обговорення попередніх висновків з учасниками дослідження дозволило уточнити інтерпретацію окремих мовленнєвих явищ та їх педагогічну доцільність.

Завершальний етап дослідження передбачав узагальнення результатів та формулювання висновків щодо особливостей функціонування мовних норм у педагогічному дискурсі досліджуваного закладу. Створення типології порушень мовних норм базувалося на статистичному аналізі частоти та контекстуальних особливостей їх виникнення. Розробка рекомендацій щодо підвищення рівня мовної культури педагогів урахувала специфіку ІТ-спрямованого закладу освіти та потреби конкретного педагогічного колективу. Підготовка презентаційних матеріалів для ознайомлення адміністрації та педагогів школи з результатами дослідження сприяла практичному впровадженню наукових висновків. Планування подальших досліджень у цьому напрямку окреслило перспективи розвитку проблематики мовних норм у сучасному педагогічному дискурсі.

Організація та проведення лінгвістичного дослідження в ПЗЗСО «ІТ СТЕП СКУЛ КРЕМЕНЧУК» продемонструвало ефективність комплексного підходу до вивчення функціонування мовних норм у реальних умовах сучасного освітнього процесу. Використання різноманітних методів збору та аналізу даних забезпечило всебічність та об'єктивність отриманих результатів, що створює надійну основу для формулювання науково обґрунтованих висновків та практичних рекомендацій. Специфіка досліджуваного закладу як ІТ-орієнтованої приватної школи дозволила виявити особливості, характерні для інноваційних освітніх середовищ, що є важливим внеском у розуміння сучасних тенденцій розвитку педагогічного дискурсу в Україні.

РОЗДІЛ 3. ФУНКЦІОНУВАННЯ МОВНИХ НОРМ У МОВЛЕННІ ВЧИТЕЛІВ ПЗЗСО «ІТ СТЕП СКУЛ КРЕМЕНЧУК»

3.1. Аналіз особливостей дотримання орфоепічних, лексичних та граматичних норм

Результати аналізу мовлення педагогів ПЗЗСО «ІТ СТЕП СКУЛ КРЕМЕНЧУК» засвідчили різноманітну картину дотримання мовних норм у педагогічному дискурсі сучасного інноваційного закладу освіти. Загальний рівень мовної культури педагогічного колективу можна оцінити як достатній, однак виявлено специфічні особливості, пов'язані з ІТ-спрямованістю навчального процесу та регіональними характеристиками мовного середовища. Аналіз охоплював 45 годин аудіозаписів мовлення 18 педагогів у різноманітних комунікативних ситуаціях, що дозволило отримати репрезентативну картину функціонування мовних норм. Виявлені особливості систематизовано за основними рівнями мовної системи з урахуванням частоти відхилень та їхніх педагогічних наслідків.

Орфоепічні характеристики мовлення педагогів демонструють переважне дотримання літературних норм з окремими регіональними варіантами, характерними для центральноукраїнського мовного ареалу. У фонетичній системі спостерігається стабільне розрізнення /i/ та /и/ в наголошених позиціях, правильна реалізація м'якості приголосних перед голосними переднього ряду. Зокрема, у мовленні кількох учителів зафіксовано тверду вимову [ч] у словах типу *що, чотири*, редукацію голосних у швидкому темпі «*питáне*» замість «*питáння*», «*дэтям*» замість «*дітям*», а також пом'якшення приголосних у ненормативних позиціях «*сегодні*», «*пєрший*». У частини педагогів простежено невиправдане подовження шиплячих у словах «*жжити*», «*ишшось*», що є результатом надмірної артикуляційної напруги. Водночас зафіксовано окремі випадки нечіткої артикуляції у швидкому темпі мовлення, особливо під час пояснення складного матеріалу або в емоційно напружених ситуаціях. Специфічною особливістю є тенденція до подовження наголошених голосних у

кінцевих складах при звертанні до учнів, що надає мовленню підкреслено доброзичливого характеру. У мовленні окремих викладачів спостерігається так звана «поспіхова артикуляція» – злиття сусідніх слів «*зробимотакимчином*», «*хтозрозумів*», що знижує виразність мовлення. Такі явища найчастіше трапляються у вчителів природничих дисциплін, коли мовлення орієнтоване на швидке подання великого обсягу інформації. Інтонаційні контури характеризуються різноманітністю та педагогічною доцільністю, з переважанням спонукальних та питальних інтонацій.

Наголошення слів у мовленні досліджуваних педагогів загалом відповідає кодифікованим нормам, проте виявлено систематичні відхилення у окремих лексичних групах. Найбільше труднощів викликає наголошення складних термінів, запозичених з англійської мови: *програ́мування* замість *програмува́ння*, *а́лгоритм* замість *алгорі́тм*, *і́нтерфейс* замість *інтерфе́йс*. Спостерігається тенденція до перенесення наголосу на перший склад у багатоскладових словах іншомовного походження, що відображає вплив англійської акцентної системи. Вчителі гуманітарних дисциплін демонструють більшу стабільність у дотриманні наголосових норм порівняно з викладачами технічних предметів. Окремі педагоги виявляють непослідовність у наголошенні одних і тих самих слів залежно від комунікативної ситуації, що свідчить про недостатню автоматизованість орфоепічних навичок.

Темпо-ритмічні характеристики педагогічного мовлення виявляють чітку залежність від типу навчальної діяльності та досвіду роботи вчителя. Досвідчені педагоги демонструють оптимальний темп мовлення (120–140 слів за хвилину), що забезпечує комфортне сприйняття інформації учнями різного віку. Молоді вчителі часто прискорюють темп під час хвилювання або намагаючись подати більший обсяг матеріалу, що призводить до «проковтування» закінчень слів та нечіткої артикуляції. Паузування як засіб логічного членування мовлення використовується педагогами інтуїтивно, без чіткого усвідомлення його ролі у забезпеченні зрозумілості висловлення. Спостерігається тенденція до

надмірного використання пауз-хезитацій («e-e», «m-m») у ситуаціях пошуку точного терміна або формулювання складної думки.

Лексичні норми у мовленні педагогів характеризуються високим ступенем термінологічної насиченості, що зумовлено специфікою ІТ-спрямованого навчального закладу. Загальноживана лексика використовується переважно правильно, з дотриманням семантичної точності та стилістичної доречності. Спостерігається тенденція до активного входження в педагогічний ужиток англізмів, пов'язаних із інформаційними технологіями: *апдейтити* (оновлювати), *кастомізувати* (налаштовувати), *фідбек* (зворотний зв'язок), *відкрити таску*, *збережіть у гугл-документі*, *вийдіть з чату й знову залогіньтесь*. Ці лексеми часто використовують без необхідних пояснень, що може створювати комунікативні бар'єри для учнів, недостатньо знайомих з ІТ-термінологією. Паралельно спостерігається прагнення частини педагогів до пуристичних тенденцій через вживання складних українських еквівалентів замість загальноприйнятих міжнародних термінів. Поряд із цим спостерігається тенденція до калькування з англійської мови: «*приймати участь у проєкті*» замість «*брати участь*», «*мати питання*» замість «*мати запитання*, «*зробити сенс*» замість «*мати сенс*». Такі вислови поступово входять у шкільне мовлення, формуючи ознаки професійного жаргону.

Термінологічна лексика в мовленні педагогів-предметників демонструє різний ступінь освоєння залежно від галузі знань та досвіду роботи з конкретним предметом. Вчителі математики та фізики виявляють високу термінологічну точність, послідовно використовуючи кодифіковані варіанти спеціальної лексики: «*дробове число*», «*синус кута*», «*прискорення вільного падіння*», «*закон збереження енергії*». Педагоги ІТ-дисциплін часто коливаються між українськими та англійськими варіантами термінів, що відображає недостатню усталеність української ІТ-термінології: «*папка – фолдер*», «*збереження – сейв*», «*програма – софт*», «*мережа – нетворк*», «*обчислювальна система – комп'ютинг-система*». Спостерігаються випадки змішування термінологічних систем: використання російських термінів ув українськомовному контексті,

особливо серед педагогів старшого віку з радянським досвідом роботи. Метамовні коментарі педагогів свідчать про усвідомлення ними проблемності термінологічного вибору та прагнення до нормативної правильності.

Стилістичні особливості лексичного вибору характеризуються прагненням до створення довірливої атмосфери спілкування при збереженні професійної дистанції. Педагоги активно використовують розмовну лексику для встановлення контакту з учнями: *клас, супер, круто*, однак зберігають офіційний реєстр під час пояснення навчального матеріалу. Емоційно-експресивну лексику вживають помірно, переважно для вираження схвалення або стимулювання активності учнів. Спостерігаємо тенденцію до евфемізації під час оцінювання негативних результатів: замість *погано* використовують *не зовсім точно, потребує доопрацювання, майже правильно*. Фразеологічна лексика представлена обмежено, переважно стійкими висловами навчально-виховного характеру.

Граматичні норми у морфологічному аспекті дотримуються педагогами з високим ступенем послідовності, проте виявлено окремі систематичні відхилення в складних випадках словозміни. Найбільше труднощів викликає відмінювання іноземних власних назв та термінів: коливання між формами «*Віндовс – Віндоус – Віндосом*», «*Гугл – Гул – Гулом*», «*Паверпоінт – у Паверпоінті*» у непрямих відмінках, неузгодженість роду запозичених іменників. Спостерігаємо помилки в уживанні збірних числівників з іменниками особами. У мовленні трапляються конструкції на кшталт «*троє учениць*», «*четверо дівчат*», «*п'ятеро школярок*», що є кальками з російської мови. Нормативними є відповідники «*три учениці*», «*чотири дівчини*», «*п'ять школярок*». Окремі педагоги демонструють непослідовність у вживанні форм кличного відмінка при зверненні до учнів «*Андрій, підійди*» замість нормативного «*Андрію, підійди*». Категорія виду дієслова викликає труднощі при описі тривалих технологічних процесів, особливо у викладачів ІТ-дисциплін.

Синтаксичні конструкції в педагогічному мовленні характеризуються функціональною різноманітністю та адаптивністю до комунікативних завдань.

Педагоги вміло варіюють складність синтаксичних структур залежно від віку аудиторії та складності матеріалу, що свідчить про високий рівень комунікативної компетентності. Проте спостерігаємо систематичні порушення норм керування: *«скажіть про те, що...»* замість *«скажіть, що...»*, *«поясніть про те, як працює система»* замість *«поясніть, як працює система»*, *«зверніть увагу на те, що потрібно виконати завдання»* зайве *«на те»*. Складнопідрядні речення часто перенавантажуються додатковими підрядними, що ускладнює сприйняття інформації учнями *«Якщо ми зараз встигнемо зробити це завдання, то зможемо перейти до наступного етапу, який допоможе вам краще зрозуміти принцип роботи програми, що ми сьогодні розглядали»*. Спостерігаємо тенденцію до неправильного вживання дієприкметникових зворотів під впливом російської синтаксичної моделі. Порядок слів загалом відповідає нормам української мови, проте інколи порушується через калькування англійських конструкцій у ІТ-контексті.

Особливості функціонування граматичних норм у різних типах педагогічного дискурсу демонструють чітку диференціацію залежно від комунікативних завдань та аудиторії. У монологічному мовленні під час пояснення нового матеріалу педагоги використовують складні синтаксичні конструкції з підрядними означальними та з'ясувальними. Діалогічна взаємодія з учнями характеризується спрощенням граматичних структур, переважанням простих речень та еліптичних конструкцій *«Хто готовий? – Я. – Починай. Вийшло? – Ні. – Перевір ще раз налаштування»*. Оцінювальне мовлення педагогів виявляє специфічні граматичні особливості: активне вживання умовного способу для вираження побажань та рекомендацій. Регулятивне мовлення характеризується переважанням наказового способу з відповідними інтонаційними моделями, проте спостерігається тенденція до його пом'якшення через використання ввічливих форм та модальних конструкцій.

Інтегральна оцінка дотримання мовних норм педагогами ПЗЗСО «ІТ СТЕП СКУЛ КРЕМЕНЧУК» свідчить про достатній загальний рівень мовної культури з окремими проблемними зонами, характерними для сучасного етапу розвитку

української освіти. Найвищі показники нормативності зафіксовано у сфері загальнонавчальної лексики та базових граматичних конструкцій, найнижчі – у галузі спеціальної термінології та складних синтаксичних структур. Специфіка ІТ-спрямованого закладу позначається на активному проникненні англіцизмів та формуванні нових норм професійного мовлення. Виявлені особливості вимагають цілеспрямованої роботи з удосконалення мовленнєвої компетентності педагогічного колективу з урахуванням специфіки інноваційного освітнього середовища та сучасних тенденцій розвитку української літературної мови.

3.2. Типові порушення мовних норм: класифікація та причини

Систематизація виявлених порушень мовних норм у мовленні педагогів ПЗЗСО «ІТ СТЕП СКУЛ КРЕМЕНЧУК» дозволила створити типологію, що охоплює всі рівні мовної системи та відображає специфіку сучасного педагогічного дискурсу. Аналіз зібраного матеріалу показав, що найчастіше порушуються лексичні та орфоепічні норми, тоді як граматичні та стилістичні відхилення трапляються рідше. Така структура відображає загальні тенденції розвитку сучасної української мови в умовах інтенсивних мовних контактів та технологічних змін. Частота порушень залежить від індивідуальних особливостей педагога, стажу роботи та типу комунікативної ситуації. Молоді вчителі та викладачі ІТ-дисциплін демонструють більшу кількість відхилень від традиційних норм порівняно з досвідченими педагогами гуманітарних предметів.

Орфоепічні порушення найчастіше стосуються наголошення іншомовних слів та термінів, що особливо характерно для викладачів технічних дисциплін. Типовими є випадки неправильного наголосу в англіцизмах: «апдéйт» замість «апдейт», «і́мейл» замість «іме́йл», «софтвéр» замість «со́фтвер». Спостерігаються помилки у наголошенні термінологічної лексики: «матемáтика» замість «математі́ка», «фі́зика» замість «фізіка́». Регіональні

особливості виявляються в тенденції до пом'якшення приголосних у позиціях, не характерних для літературної норми. Темпові порушення включають надмірне прискорення мовлення під час хвилювання, що призводить до нечіткої артикуляції закінчень слів. Інтонаційні відхилення стосуються переважно неправильного оформлення питальних речень у діалозі з учнями.

Основними причинами орфоепічних порушень є недостатнє знайомство педагогів з нормативними джерелами, особливо щодо вимови новітніх термінів. Значний вплив має інтерференція англійської мови, особливо у сфері ІТ-технологій, де англійські акцентні моделі переносяться на українські адаптації. Регіональні особливості мовлення педагогів, які походять з різних областей України, також позначаються на дотриманні орфоепічних норм. Психологічні чинники, такі як хвилювання перед відкритими уроками або в присутності адміністрації, призводять до тимчасових порушень звичних артикуляційних навичок. Недостатня увага до власного мовлення та відсутність систематичного самоконтролю підсилюють закріплення неправильних вимовних стереотипів.

Лексичні порушення становлять найчисельнішу групу відхилень від мовних норм у досліджуваному педагогічному колективі. Найпоширенішими є випадки невиправданого вживання англіцизмів замість наявних українських еквівалентів: «*фідбек*» замість «*відгук*», «*апдейтити*» замість «*оновлювати*», «*кастомізувати*» замість «*налаштовувати*». Спостерігаються помилки у лексичній сполучуваності, особливо при використанні нової термінології: «*встановити програму*» замість «*інсталювати програму*». Семантичні зрушення виявляються у розширенні значень слів під впливом англійської мови: «*реалізувати*» у значенні «*усвідомлювати*». Трапляються випадки плеоназму та тавтології при поясненні складних понять. Стилістично недоречне вживання розмовної лексики в офіційних ситуаціях також характеризує мовлення окремих педагогів.

Причини лексичних порушень пов'язані насамперед з активними процесами запозичення у сучасній українській мові, особливо в галузі інформаційних технологій. Недостатня розробленість української ІТ-

термінології змушує педагогів використовувати англійські терміни або створювати власні адаптації. Вплив російської мови, особливо серед педагогів старшого віку, виявляється в калькуванні лексичних конструкцій та семантичних моделей. Професійне середовище ІТ-спеціалістів, де домінує англійська термінологія, формує мовні звички, що переносяться у педагогічну діяльність. Недостатня лексикографічна забезпеченість новітньої термінології та відсутність доступних довідників ускладнюють вибір нормативних варіантів. Прагнення до модернізації мовлення іноді призводить до надмірного використання іншомовних слів без урахування стилістичної доречності.

Грамматичні порушення в мовленні педагогів стосуються переважно складних випадків морфології та синтаксису. У морфологічному плані найчастіше трапляються помилки у відмінюванні іншомовних імен та назв: *«працювати в Віндовсі»* замість нормативного *«працювати у Віндовсі»*, *«зайти в Гугл-класрум»* замість *«зайти до Гугл-класруму»*, *«створити файл у Пайтоні»* замість *«створити файл у Пейтоні»*. Спостерігаються труднощі з родовою характеристикою запозичених іменників та їх узгодженням з означеннями. Помилки у вживанні збірних числівників з іменниками на позначення осіб відображають інтерференцію російської мови. У синтаксисі найпоширенішими є порушення норм керування: *«розповідати про те, що»* замість *«розповідати, що»*. Неправильне вживання дієприкметникових зворотів та порушення узгодження у складних реченнях також характерні для педагогічного мовлення.

Грамматичні порушення зумовлені кількома групами факторів, серед яких домінує міжмовна інтерференція. Вплив російської мови особливо помітний у синтаксичних конструкціях та моделях керування, що склалися під час навчання педагогів у радянський період. Англійська мова впливає на граматичне оформлення запозичених слів та синтаксичні кальки у технічній сфері. Недостатня увага до граматичних норм під час професійної підготовки педагогів призводить до закріплення неправильних мовленнєвих стереотипів. Складність деяких граматичних правил української мови, особливо у сфері синтаксису, створює об'єктивні труднощі для їх засвоєння. Психологічний чинник також має

значення: у стресових ситуаціях педагоги схильні до граматичних помилок навіть при знанні правильних варіантів.

Стилістичні порушення виявляються у невідповідності мовних засобів комунікативній ситуації та функціональному стилю педагогічного дискурсу. Найчастіше спостерігається змішування розмовного та офіційно-ділового стилів при спілкуванні з батьками або адміністрацією. Використання занадто складних наукових термінів при роботі з молодшими школярами призводить до стилістичної недоречності. Емоційно забарвлена лексика іноді вживається невиправдано в ситуаціях, що вимагають нейтрального тону. Професійний жаргон ІТ-сфери проникає у загальнопедагогічне спілкування, порушуючи стилістичну єдність. Канцеляризми в усному мовленні створюють штучність та ускладнюють сприйняття інформації учнями. Неправильне дозування експресивних засобів призводить або до надмірної емоційності, або до монотонності викладу.

Причини стилістичних порушень пов'язані з недостатнім розумінням педагогами функціональних особливостей різних стилів мови та їх доречності в конкретних ситуаціях. Професійна деформація мовлення під впливом вузькоспеціальної термінології призводить до нерозрізнення аудиторій та комунікативних завдань. Вплив засобів масової інформації та інтернет-комунікації формує нові стилістичні стереотипи, не завжди відповідні педагогічному контексту. Недостатня методична підготовка у сфері мовленнєвої культури не дозволяє педагогам усвідомлено регулювати стилістичні особливості власного мовлення. Соціальні зміни у суспільстві призводять до трансформації стилістичних норм, що створює невизначеність у виборі мовних засобів. Індивідуальні психологічні особливості педагогів також впливають на їхню здатність до стилістичної диференціації мовлення.

Індивідуальні особливості порушення мовних норм корелюють з віком, стажем роботи та предметною спеціалізацією педагогів. Молоді вчителі (стаж до 5 років) демонструють більшу схильність до лексичних запозичень та орфоепічних відхилень, але краще дотримуються граматичних норм. Досвідчені

педагоги (стаж понад 15 років) виявляють стабільність у дотриманні традиційних норм, однак іноді зазнають труднощів з новітньою термінологією. Вчителі ІТ-дисциплін використовують значно більше англіцизмів та технічних термінів, що часто призводить до стилістичних порушень. Педагоги гуманітарних предметів демонструють вищий загальний рівень мовної культури, але можуть зловживати складними синтаксичними конструкціями. Регіональне походження педагогів позначається переважно на орфоепічних особливостях мовлення. Гендерні відмінності виявляються у більшій увазі жінок-педагогів до культури мовлення та самокорекції помилок.

Контекстуальні чинники суттєво впливають на частоту та характер порушень мовних норм у різних комунікативних ситуаціях. Урочне мовлення характеризується більшою нормативністю порівняно з неформальним спілкуванням на перервах чи в учительській. Відкриті уроки та присутність адміністрації підвищують самоконтроль педагогів, але іноді призводять до гіперкорекції та штучності мовлення. Робота з батьками вимагає переключення стилістичних реєстрів, що не завжди успішно вдається педагогам. Використання технічних засобів навчання активізує вживання англіцизмів та професійної термінології. Емоційно напружені ситуації (конфлікти, дисциплінарні проблеми) призводять до тимчасового зниження контролю за мовленням. Втома наприкінці робочого дня також негативно позначається на дотриманні мовних норм.

Таблиця 3.1.

**Типологія порушень мовних норм у мовленні педагогів ПЗЗСО «ІТ
СТЕП СКУЛ КРЕМЕНЧУК»**

Тип порушення	Основні прояви	Найчастіші причини	Категорії педагогів
Орфоепічні	Неправильний наголос у запозичених словах: <i>сервёр, фóрмат</i> ; регіональні риси вимови	Інтерференція англійської мови, вплив діалектів	Молоді педагоги, викладачі ІТ-дисциплін
Лексичні	Невиправдані англіцизми: <i>логін, меню</i> ; порушення словосполучуваності	Недостатньо усталена українська ІТ-термінологія, професійна деформація	Усі категорії з переважанням ІТ-педагогів
Граматичні	Помилки у відмінюванні іншомовних слів: <i>працювати у Віндовсі, вивчаємо Джаваскрипт</i> ; порушення узгодження та керування	Міжмовна інтерференція, складність норм, вплив російської мови	Старші педагоги, викладачі технічних дисциплін
Стилістичні	Змішування стилів: урочна лекція з розмовними вставками; недоречне використання мовних засобів	Недостатнє розуміння функцій стилів, професійна деформація	Молоді педагоги, викладачі вузьких спеціальностей

Таблиця 3.1 узагальнює основні типи порушень мовних норм, виявлених у мовленні педагогів досліджуваного закладу, та демонструє їх зв'язок з професійними та індивідуальними характеристиками вчителів. Представлена типологія відображає специфіку сучасного інноваційного освітнього середовища, де традиційні мовні норми зазнають впливу глобалізаційних процесів та технологічних змін, що вимагає нових підходів до формування мовленнєвої компетентності педагогічних працівників.

3.3. Рекомендації щодо підвищення рівня мовної культури педагогів

Розроблені рекомендації базуються на результатах проведеного емпіричного дослідження мовлення педагогів ПЗЗСО «ІТ СТЕП СКУЛ КРЕМЕНЧУК», аналізі виявлених типових порушень мовних норм та вивченні їх причин. Методологічною основою для формулювання практичних пропозицій

послужили сучасні теоретичні засади нормології, дослідження у сфері педагогічного дискурсу, а також міжнародний досвід підвищення мовленнєвої компетентності освітян. Рекомендації враховують специфіку ІТ-спрямованого навчального закладу, індивідуальні особливості різних категорій педагогів, виявлені у процесі дослідження, та сучасні тенденції розвитку української мови в умовах глобалізації. Практична спрямованість пропозицій забезпечується їх орієнтацією на конкретні проблеми, зафіксовані у мовленні досліджуваного педагогічного колективу. Комплексний підхід до розробки рекомендацій передбачає врахування як індивідуальних, так і колективних форм роботи з удосконалення мовної культури.

Індивідуальна робота педагогів над підвищенням рівня мовної культури має базуватися на результатах самодіагностики та усвідомленні власних мовленнєвих особливостей. Кожен педагог повинен систематично аналізувати своє мовлення, використовуючи аудіозаписи власних уроків або виступів на педагогічних радах. Ведення мовленнєвого щоденника дозволить фіксувати типові помилки та відстежувати прогрес у їх подоланні. Особливу увагу слід приділити вивченню нормативних джерел, зокрема найновіших редакцій українського правопису, словників наголосів, термінологічних довідників ІТ-галузі. Регулярні вправи з читання вголос художньої та наукової літератури сприятимуть удосконаленню орфоепічних навичок та збагаченню словникового запасу. Самоконтроль у процесі професійної діяльності має стати постійною звичкою, особливо при використанні нової термінології чи спілкуванні з батьками.

Колективні форми роботи з підвищення мовної культури мають охоплювати весь педагогічний колектив та проводитися систематично протягом навчального року. Щомісячні семінари з актуальних питань мовної культури дозволять обговорювати проблемні аспекти професійного мовлення та знаходити колективні рішення. Створення творчих груп з мовної культури може забезпечити постійну роботу над удосконаленням мовленнєвої компетентності найбільш мотивованих педагогів. Узасемовідвідування уроків із фокусом на

мовленнєвих особливостях дозволить педагогам вчитися одне в одного та надавати конструктивні поради. Організація конкурсів професійної майстерності з обов'язковим критерієм оцінювання мовної культури стимулюватиме увагу до цього аспекту педагогічної діяльності. Запрошення експертів-мовознавців для проведення майстер-класів забезпечить професійний рівень методичної підтримки.

Спеціальні заходи щодо подолання орфоепічних порушень повинні враховувати специфіку виявлених проблем, особливо у сфері наголошення та вимови іншомовних термінів. Створення аудіоглосарію найчастіше вживаних ІТ-термінів з правильною вимовою допоможе педагогам засвоїти нормативні варіанти. Регулярні тренінги з техніки мовлення, включаючи дихальні вправи та артикуляційну гімнастику, поліпшать загальну культуру звучання педагогічного мовлення. Робота з диктором місцевого радіо чи телебачення може надати практичні навички правильної інтонації та темпу мовлення. Використання спеціальних мобільних додатків для перевірки наголосу та вимови сприятиме постійному самовдосконаленню. Організація фонетичних практикумів для педагогів різних вікових груп допоможе подолати регіональні особливості вимови та сформувані єдині стандарти літературного мовлення у закладі.

Лексичні проблеми потребують комплексного підходу, що поєднує засвоєння нормативної термінології з розвитком загальної лексичної компетентності педагогів. Розробка внутрішнього термінологічного словника закладу з чіткими дефініціями та рекомендаціями щодо вживання допоможе уніфікувати професійне мовлення. Створення банку українських еквівалентів для найчастіше вживаних англіцизмів забезпечить альтернативи для педагогів, які прагнуть до мовного пуризму. Читацькі конференції за новітньою науково-методичною літературою сприятимуть природньому засвоєнню сучасної педагогічної лексики. Проведення лексичних диктантів з термінологією різних предметних галузей допоможе виявити та подолати прогалини у словниковому запасі. Організація дискусій про доречність використання іншомовних слів у

різних комунікативних ситуаціях формуватиме свідоме ставлення до лексичного вибору.

Граматичні аспекти мовної культури потребують систематичної роботи з повторення та закріплення складних випадків українського словозміни та речення. Щотижневі граматичні хвилини на засіданнях методичних об'єднань допоможуть актуалізувати знання з проблемних питань морфології та синтаксису. Створення збірника типових граматичних помилок педагогів з поясненнями та правильними варіантами стане практичним посібником для самостійної роботи. Проведення граматичних тренінгів з фокусом на відмінюванні іншомовних слів та побудові складних синтаксичних конструкцій допоможе подолати найпоширеніші проблеми. Використання інтерактивних онлайн-ресурсів для перевірки граматичної правильності тексту забезпечить постійну підтримку педагогів у їхній професійній діяльності. Розробка системи взаємоперевірки письмових робіт педагогів сприятиме колективному подоланню граматичних помилок.

Стилістична компетентність педагогів потребує розвитку через усвідомлення функціональних особливостей різних стилів мови та їх доречності у конкретних комунікативних ситуаціях. Тренінги з переключення стилістичних реєстрів у різних педагогічних ситуаціях допоможуть сформувати гнучкість мовленнєвої поведінки. Аналіз зразків педагогічного мовлення визнаних майстрів слова дозволить засвоїти еталони стилістичної досконалості. Створення банку мовленнєвих кліше для типових педагогічних ситуацій забезпечить готові стилістично доречні формули спілкування. Проведення ділових ігор з імітацією різних комунікативних ситуацій (батьківські збори, педрада, урок) сформує практичні навички стилістичної диференціації. Організація дискусійних клубів для обговорення актуальних освітніх проблем розвиватиме навички аргументованого мовлення у публіцистичному стилі.

Використання сучасних інформаційних технологій може суттєво підвищити ефективність роботи з мовної культури завдяки доступності та інтерактивності цифрових ресурсів. Створення внутрішньої освітньої платформи

з матеріалами з мовної культури забезпечить постійний доступ педагогів до необхідної інформації. Використання мобільних додатків для перевірки правопису, наголосу та стилістичної доречності надасть оперативну підтримку у професійній діяльності. Онлайн-курси з мовної культури від провідних українських університетів дозволять педагогам системно підвищувати свою кваліфікацію. Створення внутрішнього блогу або форуму для обговорення мовних питань сприятиме формуванню спільноти практиків, зацікавлених у професійному зростанні. Відеозаписи власних уроків з подальшим мовленнєвим аналізом допоможуть педагогам об'єктивно оцінити свої сильні та слабкі сторони.

Методичне забезпечення роботи з мовної культури має включати розробку спеціалізованих матеріалів, адаптованих до потреб конкретного педагогічного колективу та специфіки навчального закладу. Необхідно створити комплекс навчально-методичних матеріалів, який міститиме:

- 1) словник найуживаніших ІТ-термінів з транскрипцією та поясненнями;
- 2) збірник вправ для подолання типових мовленнєвих помилок;
- 3) методичні рекомендації щодо адаптації складного матеріалу для різних вікових груп;
- 4) зразки мовленнєвого етикету для різних педагогічних ситуацій;
- 5) критерії самооцінки мовленнєвої культури педагога;
- 6) план індивідуального розвитку мовленнєвих навичок.

Ці матеріали мають регулярно оновлюватися відповідно до змін у мовній ситуації та потреб педагогічного колективу.

Моніторинг та оцінювання прогресу в підвищенні мовної культури педагогів повинні здійснюватися систематично з використанням об'єктивних критеріїв та методів. Щосеместрове анкетування педагогів щодо їхнього ставлення до мовної культури та самооцінки власного прогресу надасть зворотний зв'язок про ефективність заходів. Створення портфоліо мовленнєвого розвитку кожного педагога дозволить відстежувати індивідуальну динаміку

удосконалення. Проведення контрольних зрізів з мовної культури у вигляді тестувань чи практичних завдань забезпечить об'єктивну оцінку досягнень. Залучення зовнішніх експертів для періодичної оцінки рівня мовної культури колективу надасть незалежну професійну оцінку. Ведення статистики найпоширеніших помилок дозволить коригувати зміст навчальних заходів відповідно до актуальних потреб.

Перспективи розвитку мовної культури педагогічного колективу пов'язані з формуванням стійких традицій самовдосконалення та взаємопідтримки у професійному середовищі. Створення системи наставництва, де досвідчені педагоги з високою мовною культурою опікуються молодими колегами, забезпечить безперервність процесу професійного розвитку. Участь у міжшкільних конференціях та семінарах з мовної культури розширить професійні контакти та сприятиме обміну досвідом. Співпраця з вищими навчальними закладами у сфері підготовки та перепідготовки педагогічних кадрів допоможе впровадити найсучасніші підходи до формування мовленнєвої компетентності. Розробка авторських методик з мовної культури для ІТ-орієнтованих навчальних закладів може стати внеском у розвиток української педагогічної науки. Формування бренду школи як закладу з високою мовною культурою підвищить її престиж та привабливість для учнів, батьків та педагогів.

Реалізація запропонованих рекомендацій потребує системного підходу, адміністративної підтримки та особистої мотивації кожного педагога до професійного самовдосконалення. Успішність заходів з підвищення мовної культури залежатиме від їх інтеграції у загальну систему методичної роботи закладу та створення сприятливого мікроклімату для мовленнєвого розвитку. Врахування індивідуальних особливостей та потреб різних категорій педагогів забезпечить максимальну ефективність рекомендованих заходів та сприятиме формуванню високого рівня мовної культури у педагогічному колективі ПЗЗСО «ІТ СТЕП СКУЛ КРЕМЕНЧУК». Поступове впровадження рекомендацій з обов'язковим моніторингом результатів дозволить сформувати стабільну

систему підтримки мовленнєвої компетентності педагогів та забезпечить тривалий позитивний ефект від проведеної роботи.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження мовної традиції та норми в сучасному педагогічному дискурсі на матеріалі ПЗЗСО «ІТ СТЕП СКУЛ КРЕМЕНЧУК» дозволило отримати комплексне уявлення про специфіку функціонування мовних норм в умовах інноваційного освітнього середовища та виявити основні тенденції їх реалізації в професійній діяльності педагогів.

Теоретичний аналіз засвідчив, що взаємодія мовної традиції та норми в сучасній українській літературній мові характеризується динамічністю та адаптивністю до нових комунікативних викликів. Мовна традиція є стабілізуючим чинником, що забезпечує безперервність культурно-мовного розвитку, тоді як норма функціонує як регулятивний механізм, що забезпечує єдність та правильність мовного вжитку. Педагогічний дискурс створює особливе середовище для реалізації мовних норм, де вони виконують подвійну функцію: служать засобом професійної комунікації та об'єктом навчання й виховання.

Емпіричне дослідження мовлення 18 педагогів протягом навчального семестру виявило, що загальний рівень дотримання мовних норм у досліджуваному закладі можна оцінити як достатній, проте наявні специфічні проблемні зони, зумовлені ІТ-спрямованістю навчального процесу. Найбільшу групу порушень становлять лексичні відхилення, пов'язані з активним використанням англіцизмів та недостатньо розробленою українською ІТ-термінологією. Орфоепічні порушення стосуються переважно наголошення іншомовних слів та термінів, що відображає вплив англійської акцентної системи на українське мовлення педагогів.

Створена типологія порушень мовних норм демонструє чітку залежність між характером відхилень та професійними характеристиками педагогів. Викладачі ІТ-дисциплін виявляють більшу схильність до лексичних та орфоепічних порушень, тоді як учителі гуманітарних предметів демонструють вищу стабільність у дотриманні традиційних норм. Молоді педагоги більш

відкриті до мовних інновацій, але менш послідовні у дотриманні граматичних норм порівняно з досвідченими колегами.

Розроблені критерії оцінювання дотримання мовних норм у педагогічному дискурсі враховують специфіку освітнього контексту та дозволяють диференційовано підходити до оцінки мовленнєвої компетентності педагогів різних спеціальностей. Чотирирівнева система оцінювання (початковий, середній, достатній, високий) забезпечує об'єктивність та можливість цілеспрямованої корекційної роботи.

Практичні рекомендації щодо підвищення рівня мовної культури педагогів базуються на виявлених у дослідженні проблемних зонах та передбачають комплексний підхід, що поєднує індивідуальну роботу педагогів над самовдосконаленням, колективні форми підвищення кваліфікації та використання сучасних цифрових ресурсів.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з розширенням географії емпіричних студій на інші регіони України для виявлення загальнонаціональних тенденцій функціонування мовних норм у педагогічному дискурсі. Актуальним є вивчення впливу дистанційного навчання на мовленнєву культуру педагогів, аналіз особливостей письмового педагогічного дискурсу в цифровому середовищі, дослідження сприйняття мовних норм педагогів учнівською аудиторією. Доцільним видається створення корпусу сучасного українського педагогічного дискурсу для проведення масштабних лінгвістичних досліджень та розробка спеціалізованих програм підготовки майбутніх учителів з урахуванням сучасних вимог до мовної культури педагога.

Результати дослідження підтверджують необхідність постійної уваги до питань мовної культури в системі педагогічної освіти та свідчать про важливість створення ефективних механізмів підтримки високих стандартів професійного мовлення вчителів в умовах динамічного розвитку сучасного освітнього середовища.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Орел К. І. Мовна норма – невід’ємний атрибут мови законодавства. *Вісник Академії адвокатури України*. 2005. № 3. С. 103–109.
2. Караман С. О., Караман О. В., Плющ, М. Я. Сучасна українська літературна мова. Київ : Літера ЛТД, 2014. 560 с.
3. Мазніченко Є. І. та ін. Український правопис. Київ : Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України, 2019. 391 с.
4. Кислюк Л.. Сучасна словотвірна норма української мови: мовна практика та кодифікація. *Українська мова*. 2012. № 1. С. 52–66.
5. Лужецька Л. Орфоепічна грамотність як складних мовленнєвої культури особистості. *Рідне слово в етнокультурному вимірі*. 2015. № 2. С. 470–478.
6. Петрова Т. О. Лексична норма й варіантність в українській фітомеліоративній термінології. *The Journal of VN Karazin Kharkiv National University. Series "Philology"*. 2014. № 1127. С. 47–53.
7. Городенська К. Граматичний стандарт української літературної мови і сучасна практика. *Граматичні студії*. 2017. С. 17–21.
8. Гатала О. Сучасні технології і їх вплив на розвиток української мови. *Сила мови: дух, зброя, інтелект*. 2024. С. 105.
9. Матвіяс І. Особливості лексики та фразеології в западноукраїнському варіанті літературної мови. *Українська мова*. 2012. № 1. С. 67–80.
10. Скубашевська О. С. Педагогічний дискурс в інноваційній стратегії розвитку освіти. *Мультиверсум. Філософський альманах*. 2008.
11. Левун Н. В. Дотримання орфоепічних та акцентуаційних норм у мовленні. *Мова і право. Матеріали Всеукраїнського науково-практичного семінару. 26 жовтня 2018 року*. Дніпро : ДДУВС, 2018. С. 43.

12. Дроботенко Валентина Юріївна. Лексичні норми як основа професійної мовленнєвої майстерності фахівця. *Змінність дидактичних та соціокультурних аспектів в українській філології*. 2023. С. 47–48.
13. Нікітіна А. В. Педагогічний дискурс учителя-словесника : монографія. Київ : Ленвіт, 2013. 338 с.
14. Бутузова Лариса Петрівна, Кузьмінський Ярослав Віталійович. Комуникативна компетентність майбутнього педагога. *Рекомендовано до друку вченою радою Житомирського державного університету імені Івана Франка (протокол № 10 від «26» травня 2023 року)*. 2023. С. 58.
15. Іванець Н. В. Формування мультикультурної компетентності учнів в освітньому середовищі початкової школи : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.07 – теорія і методика виховання. Вінниця, 2020. 270 с.
16. Карпець Любов, Бейлін Михайло, Коваленко Юлія. Організація освітнього процесу: антропологічна й технологічна складова освітньої реальності. *Humanities studies*. 2024. № 20 (97). С. 179–185.
17. Алексеєнко Т. М., Фадєєва О. Ю. Від педагогічного контролю, корекції та оцінки до самоконтролю, самокорегування та самооцінювання. *Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки. Наукові дослідження. Досвід. Пошуки*. 2019. № 35. С. 13–23.
18. Семенов О. Індивідуальність учителя у проекції педагогічного дискурсу. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*. 2012. № 5. С. 174–180.
19. Бабич Н. Рідна мова у вихованні сучасної мовної особистості. *Лінгвостилістичні студії*. 2018. С. 7–13.
20. Мацько Л. Стилїстика й історія української літературної мови у лінгводидактичному полі підготовки українських філологів. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. 2010. № 50.
21. Загнітко А. П. *Теорія граматики і тексту : монографія*. Донецьк : ДонНУ, 2014. 480 с.

22. Симоненко Т. Бібліометричний моніторинг педагогічної науки України. *Науково-педагогічні студії*. 2018. № 2. С. 107–112.
23. Караман С. О., Караман О. В. Особливості педагогічного діалогу в різних навчальних ситуаціях. 2016.
24. Манойленко Н. В., Кононенко С. О., Крамаренко Н. М. Цифровізація освітнього процесу в умовах дистанційного навчання в закладах вищої освіти. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. 2021. № 201. С. 108–112.
25. Пентилюк М. Розвиток української лінгводидактики в контексті державного стандарту базової і повної освіти в Україні. *Вісник Львівського університету. Серія: Філологічні науки*. 2010. С. 123–130.
26. Голуб Н. Б. Підходи до навчання української мови в основній школі. *Українська мова і література в школі*. 2015. № 3 (155). С. 2–10.
27. Пентилюк М., Нікітіна А., Горошкіна О. Концепція когнітивної методики навчання української мови. 2004. С. 5–9.
28. Дроздова І. П. Методика викладання, педагогіка та психологія вищої освіти : навч. посібн. Харків : ХНАМГ, 2008.
29. Омельчук С. А. Сучасні тренди розвитку української лінгвометодики: глобальний і національний виміри. *Збірник наукових праць «Педагогічні науки»*. 2024. № 105. С. 5–13.
30. Рібцун Ю. В. Первинний збір інформації в дослідженні стану сформованості мовленнєвої діяльності молодших дошкільників із ЗНМ. *Логопед*. 2011. № 2 (2). С. 9–14.
31. Голобородько Є. та ін. Аналіз тексту в системі лінгводидактичних категорій. *Українська народна гра «Цурка»*. С. 142.
32. Маленко О. О. Лінгвопоетика як науковий досвід: питання методології і методів лінгвістичного аналізу художньої мови. *Лінгвістичні дослідження : зб. наук. пр.*. Харків, 2021. Вип. 54, ч. 2. С. 99–111. DOI: <https://doi.org/10.34142/23127546.2021.54.2.10>

33. Нікітіна А. В. Аналіз категорії комунікативності тексту в педагогічному дискурсі. *Збірник наукових праць «Педагогічні науки»*. 2005. № 39. С. 100–104.
34. Кочан І. М. Лінгвістичний аналіз тексту. Київ : Знання, 2008. 423 с.
35. Ажнюк Б. М. Мовна політика: європейські критерії і Україна. *Українське мовознавство*. 2019. № 1 (40). С. 9–31.
36. Синєкоп О. С. Критерії оцінювання результатів диференційованого навчання професійно орієнтованого англomовного спілкування майбутніх ІТ-фахівців. *Науково-методичний журнал «Іноземні мови»*. 2019. № 3. С. 3–17.
37. *Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання* / наук. ред. укр. видання С. Ю. Ніколаєва. Київ : Ленвіт, 2003. 273 с.
38. Дирда Ірина Анатоліївна. Критерії, показники та рівні розвитку полікультурної студентів-іноземців у процесі навчання української мови. *Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. 2017. № 16. С. 459–465.
39. Про затвердження орієнтовних вимог оцінювання навчальних досягнень учнів із базових дисциплін у системі загальної середньої освіти : Наказ МОН України від 21.08.2013 № 1222. *База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v1222729-13> (дата звернення: 30.08.2025).
40. Про затвердження рекомендацій щодо оцінювання результатів навчання : Наказ МОН України від 02.08.2024 № 1093. *База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v1093729-24> (дата звернення: 30.08.2025).
41. Циган Л. В. Проблема критеріїв оцінювання рівня сформованості усної перекладацької компетенції. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету*. 2009. Вип. 16. С. 156–160.
42. Бігунова Н. О. Про нормативну шкалу оцінки. *Нова філологія*. 2021. № 1 (81). С. 25–32.

43. Ланських О. Б. Поняття мови у сучасному філософсько-педагогічному дискурсі. *Нова парадигма*. 2015. №. 126. С. 129-138.

44. Єрмоленко С. В. Мовна норма vs мовна девіація в навчально-комунікативному дискурсі. *Філологія ХХІ століття: зб. наук. пр. студентства й наук. молоді за матеріалами ХІ Всеукр. наук.-практ. конф. студентства й наук. молоді*, Харків, 15 квіт. 2021 р. Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2021. С. 38–43.

45. Семенов О. М., Вовк М. П., Дятленко Т. І., Громова Н. В. Фахова практика майбутнього вчителя-філолога: традиції та інновації. навчальний посібник. Київ : Талком, 2021. 377 с.

46. Антончук О. Дискурсна компетентність учителя-словесника в педагогічному дискурсі. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2022. С. 227–326.

47. Космеда Т. А., Палиця Г. С. Педагогічний дискурс: дослідження мовної особистості педагога (на матеріалі аналізу педагогічної риторики МП Кочергана). *Проблеми зіставної семантики*. 2011. №. 10 (2). С. 393-400.

48. Stratulat N. Питання лексичної норми в мовленнєво-професійній діяльності. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2020. С. 251.

49. Грищенко М. М. Учительське мовлення в контексті сучасної української мовної норми. Чернігів. 2023. 111 с.

50. Береза Т. Гарна мова – одним словом. Словник вишуканої української мови. Львів : Апріорі. 2015.

51. Митрофанова, О. Основні етапи становлення поняття мовної норми. *Науковий вісник Херсонського держ. ун-ту. Серія : Лінгвістика : зб. наук. праць*. Херсон : ХДУ, 2017. Вип. 28. С. 19-29.

ДОДАТКИ

Додаток А Протоколи спостереження за мовленням педагогів

ПРОТОКОЛ СПОСТЕРЕЖЕННЯ №1

Дата спостереження: 15.10.2024 **Час спостереження:** з 08:30 до 09:15

Педагог: М.О.К. (ініціали) **Предмет:** Інформатика **Клас:** 8-А **Кількість учнів:** 16 **Тема уроку:** Основи програмування на Python **Тип уроку:** засвоєння нових знань **Спостерігач:** дослідник

I. ЗАГАЛЬНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ МОВЛЕННЯ

Темп мовлення: помірний, з прискоренням при поясненні коду **Гучність:** нормальна, підвищується при зверненні до класу **Чіткість артикуляції:** достатня, інколи нечітка при швидкому мовленні **Інтонаційна виразність:** помірна, монотонна при читанні коду

II. ЗАФІКСОВАНІ ОРФОЕПІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ

08:35 «пайт^он» (замість «пайт^он») – неправильний наголос

08:42 «імп^орт» (замість «імп^орт») – порушення наголосу

09:05 «дебаг» (замість «деба^г») – відсутність наголосу на останньому складі

Загальна тенденція до пом'якшення приголосних: «функція» звучить як «функц'я»

III. ЛЕКСИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ

Англіцизми: «дебагити» (налагоджувати), «рандомний» (випадковий), «юзер» (користувач), «фідбек» (зворотний зв'язок) **Термінологія:** використовується точно, але без пояснень для учнів **Стилістика:** змішування розмовного («супер!», «класно!») та наукового стилів

IV. ГРАМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ

08:47 «працювати в Пайтоні» (замість «працювати на Python»)

09:10 «цей функція» (порушення узгодження роду)

Правильне використання відмінкових форм у складних конструкціях

V. КОМУНІКАТИВНА ЕФЕКТИВНІСТЬ

Зрозумілість: достатня, але ускладнена термінологією **Реакція учнів:** активна при практичних завданнях **Адаптація до аудиторії:** недостатня, складність мовлення не відповідає віку

ПРОТОКОЛ СПОСТЕРЕЖЕННЯ №2

Дата спостереження: 18.10.2024 **Час спостереження:** з 10:00 до 10:45

Педагог: І.В.Н. (ініціали) **Предмет:** Українська мова та література **Клас:** 5-Б

Кількість учнів: 14 **Тема уроку:** Склад. Наголос **Тип уроку:** закріплення знань **Спостерігач:** дослідник

I. ЗАГАЛЬНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ МОВЛЕННЯ

Темп мовлення: помірний, з паузами для осмислення **Гучність:** нормальна, з підсиленням для привернення уваги **Чіткість артикуляції:** висока, зразкова для наслідування **Інтонаційна виразність:** висока, різноманітні інтонаційні контури

II. ЗАФІКСОВАНІ ОРФОЕПІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ

Повна відповідність літературній нормі в українських словах

10:15 «комп'ютер» (замість «комп'ютер») – відсутність м'якості

10:32 Правильне наголошення всіх складних слів уроку

Зразкова інтонація питальних та окличних речень

III. ЛЕКСИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ

Англіцизми: відсутні, послідовне використання українських еквівалентів

Термінологія: точна, з обов'язковими поясненнями та прикладами

Стилістика: відповідає науково-популярному стилю, адаптована для віку

IV. ГРАМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ

Бездоганне дотримання всіх граматичних норм

Різноманітні синтаксичні конструкції, адаптовані для учнів 5 класу

Правильне використання термінології та її граматичне оформлення

V. КОМУНІКАТИВНА ЕФЕКТИВНІСТЬ

Зрозумілість: висока, доступна для сприйняття **Реакція учнів:** активна, зацікавлена **Адаптація до аудиторії:** повна відповідність віковим особливостям

ПРОТОКОЛ СПОСТЕРЕЖЕННЯ №3

Дата спостереження: 22.10.2024 **Час спостереження:** з 13:20 до 14:05

Педагог: С.П.Р. (ініціали) **Предмет:** Математика **Клас:** 10-А **Кількість учнів:** 18 **Тема уроку:** Похідна функції **Тип уроку:** комбінований **Спостерігач:** дослідник

I. ЗАГАЛЬНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ МОВЛЕННЯ

Темп мовлення: швидкий, з уповільненням при поясненні формул **Гучність:** тиха на початку уроку, нормалізується до середини **Чіткість артикуляції:** достатня, проте швидкість іноді заважає **Інтонаційна виразність:** низька, монотонна подача матеріалу

II. ЗАФІКСОВАНІ ОРФОЕПІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ

13:25 «матемáтика» (замість «математíка») – неправильний наголос

13:45 Нечітка вимова закінчень при швидкому темпі

14:00 Правильна вимова математичних термінів

Регіональні особливості: злегка твердіші приголосні

III. ЛЕКСИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ

Англiцизми: поодинокі («графік», «функція» – коректне вживання)

Термінологія: точна, але надмірно складна для деяких учнів **Стилістика:** науковий стиль з елементами розмовного при поясненнях

IV. ГРАМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ

13:50 «по цій формулі» (замість «за цією формулою») – неправильне керування

14:02 «більш легший» (замість «легший») – порушення творення ступенів порівняння

Загалом граматично правильне мовлення

V. КОМУНІКАТИВНА ЕФЕКТИВНІСТЬ

Зрозумілість: достатня для сильних учнів, складна для слабких **Реакція учнів:**
пасивна, багато питань щодо незрозумілого **Адаптація до аудиторії:**
недостатня диференціація за рівнем підготовки

Додаток Б Зразки транскрибованих фрагментів уроків

ФРАГМЕНТ 1.

Урок інформатики, 8 клас Педагог: М.О.К. Час: 08:40-08:43 Тема: Основи програмування

Педагог: Отак... зараз ми з вами будемо вивчати / як правильно... е-е... пайтón програму написати Хто знає / що таке змінна в програмуванні

Учень: Це коли ми щось зберігаєм...

Педагог: Правильно! Змінна – це такий... ну / контейнер можна сказати / де ми зберігаєм дата... данні Наприклад / якщо нам треба зберегти ім'я юзера / то ми пишем: name = «Петро» А тепер створім свою першу змінну... Відкрийте айділ...

Коментар: Зафіксовано неправильний наголос у слові «пайтón», використання англіцизмів «юзер», «айділ», паузи-хезитації, самокорекцію «дата-данні».

ФРАГМЕНТ 2.

Урок української мови, 5 клас Педагог: І.В.Н. Час: 10:12-10:15 Тема: Склад. Наголос

Педагог: Діти / пам'ятаєте / ми з вами вчили правила наголосу Тепер давайте перевіримо / чи вмієте ви правильно наголошувати слова Хто скаже / де в слові «бібліотéка» падає наголос

Учень: На четвертому складі!

Педагог: Молодець! А тепер складніше слово – «комп'ю́тер» Зверніть увагу / що тут є м'який знак / і приголосний [п'] вимовляється м'яко Повторіть усі разом: комп'ю́-тер

Клас: Комп'ю́-тер!

Педагог: Чудово! А тепер запишіть це слово у зошити і поставте наголос

Коментар: Зразкове дотримання орфоерічних норм, правильна постановка наголосу, чітка артикуляція, педагогічно доцільна інтонація.

ФРАГМЕНТ 3.

Урок математики, 10 клас Педагог: С.П.Р. Час: 13:48-13:51 Тема: Похідна функції

Педагог: Так... щоб знайти похідну / потрібно... користуватись правилами диференціювання По таблиці похідних / похідна від x^2 дорівнює $2x$ А похідна від константи / завжди дорівнює нулю Це більш легше / ніж здається

Учень: А як бути з складною функцією?

Педагог: А-а... тут вже треба правило ланцюга... е-е... ланцюгове правило застосовувати Наприклад / маємо функцію $y = (x^2 + 1)^3$ Спочатку знаходимо похідну зовнішньої функції / а потім множимо на похідну внутрішньої

Коментар: Зафіксовано граматичні помилки («по таблиці», «більш легше»), паузи-хезитації, неточність у термінології («правило ланцюга»), але загалом зрозумілий виклад.

ФРАГМЕНТ 4.

Батьківські збори Педагог: А.М.Т. Час: 18:15-18:18 Тема: Успішність учнів

Педагог: Шановні батьки! Сьогодні ми поговоримо про... ну / як діти вчатся В цілому клас показує непогані результати Але є декілька проблемних моментів... які потрібно... як би то сказати... вирішувати разом

Батько: А що конкретно з моєю дитиною?

Педагог: З вашим сином... е-е... все в принципі окей Але от з математикою є невеличкі проблеми Треба більше практикуватися... робити домашки регулярно Може / додаткові заняття організувати

Коментар: Змішування офіційно-ділового та розмовного стилів, використання розмовних зворотів («окей», «домашки»), пошук слів, недостатня підготовленість мовлення.

ФРАГМЕНТ 5.

Урок англійської мови, 7 клас Педагог: О.К.Л. Час: 11:25-11:28 Тема:

Present Perfect Tense

Педагог: Today we are going to study Present Perfect Це час / який показує

зв'язок минулого з теперішнім Ми використовуємо вспомогательный...

допоміжний дієслово have або has For example: I have done my homework Хто може перекласти це речення

Учень: Я зробив домашнє завдання.

Педагог: Excellent! А тепер давайте зробим більше прикладів... Олег / make a sentence with «already»

Коментар: Кодове перемикання між мовами, інтерференція російської мови («вспомогательный»), але загалом професійне володіння предметом, правильна методика подачі матеріалу.